

ΤΑ ΔΕΥΤΕΡΟΚΑΝΟΝΙΚΑ ΤΕΜΑΧΙΑ ΤΟΥ ΔΑΝΙΗΛ
ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΑΖΑΡΙΟΥ, ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΟΝ ΤΜΗΜΑ, ΥΜΝΟΣ ΤΩΝ
ΤΡΙΩΝ ΠΑΙΔΩΝ — ΣΩΣΑΝΝΑ — ΒΗΛ ΚΑΙ ΔΡΑΚΩΝ

Ἱστορική, φιλολογική, θεολογική ἐξέτασις καὶ προβληματολογία
μεθ' ὑπομνήματος.

Υ Π Ο

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Δ.Θ.

Ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν ἀνωτέρω κατ' ἔννοιαν καὶ κατ' ἔκφρασιν παραλλήλων χωρίων συμπεραίνει τις ὅτι τὰ δευτεροκανονικὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐπέδρασαν αἰσθητῶς ἐπὶ τῶν συγγραφέων τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐννοίας, τὸν τρόπον τῶν παραστάσεων, τὰς περιγραφὰς καὶ τὴν γλῶσσαν. Ἡ τοιαύτη ἐπίδρασις θὰ παρέμενεν ἀνεξήγητος, ἐὰν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν συγγραφέων τῆς Καινῆς Διαθήκης ὑπῆρχεν αὐστηρὰ διάκρισις μεταξὺ πρωτοκανονικῶν καὶ δευτεροκανονικῶν βιβλίων, καὶ μάλιστα, ἐὰν ὀριστικῶς εἶχε κλεισθῆ ὁ κανὼν, τὸν ὅποιον ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θὰ ἤρνοῦντο οἱ Ἀπόστολοι, ἔχοντες τὰς αὐτὰς πρὸς ἐκείνας τῶν συγχρόνων των Ἰουδαίων ἀντιλήψεις καὶ ὡς κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ στοιχοῦντες τῇ κρατούσῃ παραδόσει.

**2. Ἡ ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας
τῶν ὀκτῶ πρώτων αἰώνων μαρτυρία.**

Ὡς ἐλέχθη ἐν τῇ προηγουμένη παραγράφῳ ὁ Κύριος καὶ οἱ Ἀπόστολοι δὲν παρέδωσαν ἐγγράφως ἢ ἀγράφως ὠρισμένον κατάλογον βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, χρησιμοποιουμένων τότε ὑπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς συναγωγῆς. Παρὰ ταῦτα, ἐφ' ὅσον κατὰ τὰς μαρτυρίας τῆς Καινῆς Διαθήκης τόσον ὁ Κύριος ὅσον καὶ οἱ Ἀπόστολοι παρίστανται γινῶσται, χρησιμοποιοῦντες ἀδιακρίτως καὶ ἀναφερόμενοι εἰς χωρία τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', ἢ Ἐκκλησία, θεωρήσασα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοῦτο ὡς ἱκανὴν ἀπόδειξιν ὅτι ὁ Κύριος καὶ οἱ Ἀπόστολοι οὐδεμίαν διάκρισιν ποιοῦνται μεταξὺ τῶν βιβλίων τοῦ στενοτέρου καὶ εὐρύτερου κανόνος, υἰοθέτησεν ἀνεπιφυλάκτως καὶ γενικῶς τὸν δεύτερον. Ὅτι ἡ Ἐκκλησία παρέλαβε καὶ διετήρησεν ἅπαντα τὰ ἐν τῷ ἑβραϊκῷ κανόνι εὐρισκόμενα καὶ εἶτα μεταφρασθέντα εἰς τὴν ἑλληνικὴν βιβλία εἶναι ἀναντίρρητον. Ἀμφίβολον ὑπὸ τινων ἐθεωρήθη, καὶ θεωρεῖται μέχρι σήμερον, ἐὰν ἡ Ἐκκλησία παρέ-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 458 τοῦ προηγουμένου τόμου.

λαβεν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων τῆς δισπορᾶς ἢ τῆς Παλαιστίνης καὶ ἕτερα βιβλία, μὴ ὑπάρχοντα εἰς τὸν ἑβραϊκὸν κανόνα, τὰ ὅποια ἐπίστευσεν ὡς κανονικά. Δηλαδή, ἐὰν ἡ Ἐκκλησία, παραλαβοῦσα τὰ ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ κανόνος ἐλλείποντα καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον ὡς δευτεροκανονικά χαρακτηριζόμενα, ἐθεώρησε ταῦτα ὡς ἰσότιμα καὶ ἰσόκυρα τῶν πρωτοκανονικῶν ἢ ἔθεσε ταῦτα ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ. Ὑπὲρ τῆς πρώτης ἐκδοχῆς καὶ εἰς ἐνίσχυσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων χρησιμοποίησεως τοῦ εὐρέος κανόνος ἔρχεται ἡ μαρτυρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας τῶν ὀκτῶ πρώτων αἰώνων.

Ἀναντίλεκτον τυγχάνει ὅτι πλεῖστοι Ἀποστολικοὶ πατέρες, Ἀπολογηταὶ καὶ λοιποὶ οὐχὶ μόνον χρησιμοποιοῦν καὶ παραθέτουν χωρία καὶ παραδείγματα ἐκ τῶν δευτεροκανονικῶν¹⁰⁸ ἀνεκδοκίως καὶ ἀδιακρίτως ὡς ἀπὸ πρωτοκανονικῶν ἀρυόμενα, ἀλλὰ καὶ ρητῶς ἀποκαλοῦν τὰ βιβλία ταῦτα «Γραφὰς»¹⁰⁹ «Θείας Γραφὰς»¹¹⁰ ἢ «Λόγια τοῦ Θεοῦ»^{110α} ἢ τοῦ «Ἀγ. Πνεύματος»¹¹¹.

Τὸ γεγονός τοῦτο δὲν μαρτυρεῖ ἀπλῶς τὴν ὑπὸ τούτων χρησιμοποίησιν τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', ἀλλὰ προδίδει κατηγορηματικῶς τὴν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ἐπικρατοῦσαν πίστιν περὶ τοῦ εὐρυτέρου κανόνος. Οὕτως ἐκ τῶν Ἀποστολικῶν πατέρων ὁ Κλήμης ὁ Ρώμης χρησιμοποιεῖ τὴν Ἰουδίθ¹¹², τὴν Σοφίαν Σολομῶντος¹¹³ καὶ τὰ δευτεροκανονικά τεμάχια τῆς Ἐσθῆρ¹¹⁴ καὶ τοῦ Δανιήλ¹¹⁵. ὁ Πολύκαρπος Σμύρνης τὸν Τωβίτ¹¹⁶ ἢ Διδαχὴ τῶν Ἀποστόλων¹¹⁷ καὶ ὁ Βαρνάβας¹¹⁸ τὴν Σοφίαν Σειράχ· ὁ ποιμὴν τοῦ Ἐρμᾶ¹¹⁹ τὸ 2 Μακκαβαίων καὶ τὴν Σοφίαν Σειράχ. Ἐκ τῶν Ἀπολογητῶν καὶ τῶν μετ' ἔπειτα ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ὁ Ἰουστίνος, χαρακτηρίζων τὴν μετάφρασιν τῶν Ο' ὡς «Γραφὴν»¹²⁰, διαβεβαιοῖ περὶ τοῦ Δανιήλ ὅτι οὗτος ἀνεγινώσκετο εἰς τὴν Παλαιστίνην μετὰ τῶν δευτεροκανονικῶν αὐτοῦ τεμαχίων¹²¹.

108. Περὶ τῆς δαφιλοῦς ὑπὸ τῶν Πατέρων χρησιμοποίησεως τῶν δευτεροκανονικῶν τεμαχίων τοῦ Δανιήλ γενήσεται λόγος ἐν ταῖς οἰκείαις παραγράφαις.

109. Ἰουστίνου, Διάλογος πρὸς Τρύφωνα (7, 2. 120), ΒΕΠ 3, 277.320.

110. Κυπριανοῦ, De Oratione Dominica, c. XXXII (Scriptura divina instruit sc Tobit 12,8), Migne PL IV, 558.

110α. Κλήμεντος Ρώμης, 1 Κορ. 53,1, ΒΕΠ 1,34.

111. Κυπριανοῦ, Exhortatio ad Martyrium, c. XII (Spiritus Sanctus per Salomonem sc. Sapientia Salomonis 3, 4-8 ostendit), Migne PL V, 700.

112. 1 Κορ. 55,4.5, ΒΕΠ 1,34.

113. 1 Κορ. 3,4 (=Σοφ. Σολομ. 2,24) καὶ 27,5 (=Σοφ. Σολομ. 12,12), ΒΕΠ 1,14 καὶ 1,24.

114. 1 Κορ. 55,6, ΒΕΠ 1,35.

115. 1 Κορ. 45,7 (=Δαν. 3,24. 88), ΒΕΠ 1,31.

116. Φιλιπ. 10,2 (=Τωβ. 4,10), ΒΕΠ 3,18.

117. 2,1 (=Σοφ. Σειρ. 7,30)· 3,6 (=Σοφ. Σειρ. 12,1)· 4,5 (=Σοφ. Σειρ. 4,31)· 4,8 (=Σοφ. Σειρ. 4,5), ΒΕΠ 2,215—216.

118. 19,9 (=Σοφ. Σειρ. 4,31), ΒΕΠ 2, 242.

119. Ἐντολὴ α, 1 (=2 Μακκ. 7,28), ΒΕΠ 3,52. Παραβολὴ θ', XXIII,4 (= Σοφ. Σειρ. 28,3), ΒΕΠ 3, 99.

120. Διάλογος πρὸς Τρύφωνα (71,2· 120, 5), ΒΕΠ 3,277. 3, 320.

121. Ἀπολογία Α' (46,3), ΒΕΠ 3, 186.

Ὁ Ἰππόλυτος ὑπομνηματίζει τὰ δύο δευτεροκανονικά τεμάχια τοῦ Δανιήλ (Σωσάνναν, Προσευχὴν Ἀζαρίου, Ὑμνον τριῶν παιδῶν)¹²² καὶ χρησιμοποιεῖ τὰ 1¹²³ καὶ 2¹²⁴ Μακκαβαίων, τὴν Σοφίαν Σολομῶντος¹²⁵, τὴν Σοφίαν Σειράχ¹²⁶ καὶ τὸν Βαρούχ¹²⁷. ὁ Εἰρηναῖος τὴν Σοφίαν Σολομῶντος¹²⁸ καὶ τὰ δευτεροκανονικά τεμάχια τοῦ Δανιήλ¹²⁹. ὁ Τερτυλλιανὸς τὴν Σοφίαν Σολομῶντος¹³⁰, τὴν Σοφίαν Σειράχ¹³¹, τὴν ἐπιστολὴν Ἰερεμίου¹³² καὶ τὸ 1 Μακκαβαίων¹³³. ὁ Κυπριανὸς τὴν Σοφίαν Σολομῶντος¹³⁴, τὸν Βαρούχ¹³⁵ καὶ τὴν ἐπιστολὴν Ἰερεμίου¹³⁶. ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς τὸν Τωβίτ¹³⁷, τὴν Ἰουδίθ¹³⁸, τὸ 2 Μακκαβαίων¹³⁹, τὴν Σοφίαν Σολομῶντος¹⁴⁰, τὴν Σοφίαν

122. ΒΕΠ 6,25-36 καὶ 51-52.

123. Εἰς Δανιήλ Λόγος Δ,3 (= 1 Μακκ. 1,9-10), ΒΕΠ 6,76.
 » » » Δ,26 (= 1 Μακκ. 1,20.24.45-47), ΒΕΠ 6,90
 » » » Δ,42 (= 1 Μακκ. 1,19. 20. 29·2,19-22. 23 ἐξ.), ΒΕΠ 6,100
 » » » Δ,43 (= 1 Μακκ. 2,32.33.36), ΒΕΠ 6,100
 » » » Δ,43 (= 1 Μακκ. 2,34.36.38), ΒΕΠ 6,101
 » » » Δ,44 (= 1 Μακκ. 2,39-41.44 ἐξ. 3,1), ΒΕΠ 6,101
 » » » Δ,46 (= 1 Μακκ. 3,28.31.32 ἐξ. 6,8.14.57.58), ΒΕΠ 6,102
 » » » Δ,47 (= 1 Μακκ. 10,52-54·11,3), ΒΕΠ 6,103

Περὶ Χριστοῦ καὶ περὶ Ἀντιχρίστου 49 (= 1 Μακκ. 1,51), ΒΕΠ 6,214

124. Εἰς Δανιήλ λόγος Β,20 (= 2 Μακκ. 7,1 ἐξ.), ΒΕΠ 6,45

» » » Γ, 4 (= 2 Μακκ. 9,12 ἐξ.), ΒΕΠ 6,57

Περὶ Χριστοῦ καὶ περὶ Ἀντιχρίστου 49 (= 2 Μακκ. 9,9), ΒΕΠ 6,214

125. Ἀποδεικτικὴ πρὸς Ἰουδαίους 9 (= Σοφ. Σολομ. 2, 1.12.13.14.16.17.18.20), ΒΕΠ 6,225-226 καὶ 10 (= Σοφ. Σολομ. 5, 2-9), ΒΕΠ 6,226.

126. Εἰσαγωγικά εἰς τοὺς Ψαλμοὺς 7 (= Σοφ. Σειρ. 1,26), ΒΕΠ 6,163.

127. Χρονικά 674, ΒΕΠ 6,259.

128. Ἐλεγχος καὶ Ἀνατροπὴ τῆς Ψευδωνύμου Γνώσεως (Ἀποσπάσματα) 4,38 (= Σοφ. Σολομ. 6,20), ΒΕΠ 5,158.

129. Αὐτόθι 5,2 (= Δαν. 3,24.88), ΒΕΠ 5,163.

130. Adversus Valentinianos, c. II (= Σοφ. Σολομ. 1,1), Migne PL II,544.

131. De Exhortatione Castitatis, c. II (Σοφ. Σειρ. 15,18), Migne PL II,916.

132. Adversus Gnosticos (Scorpiace) VIII (Ἐπιστ. Ἱερ. στίχ. 3), Migne PL II, 137.

133. Adversus Judaeos IV (= 1 Μακκ.) Migne PL II,606.

134. Exhortatio ad Martyrium, c. I. (= Σοφ. Σολομ. 13,1-4·15,15-17), Migne PL IV,684-682.

135. Testimoniorum adversus Judaeos, liber II,6 (= Βαρ. 3, 36-38), Migne PL IV,729.

136. De Oratione Dominica V (= Ἐπιστ. Ἱερ. στίχ. 5), Migne PL IV,539.

137. Στρωματεῖς Β, 23 (= Τωβ. 4,15), ΒΕΠ 7,359.

Στρωματεῖς ΣΤ, 12 (= Τωβ. 12,8), ΒΕΠ 8,216

Στρωματεῖς ΣΤ, 26 (= Τωβ. 12,15, ΒΕΠ 8,232

Ἀποσπάσματα (= Τωβ. 12,15), ΒΕΠ 8,376

138. Στρωματεῖς Β, 7 (= Ἰουδ. 8,27), ΒΕΠ 7,320.

139. Στρωματεῖς Ε, 14 (= 2 Μακκ. 1,10), ΒΕΠ 8,153.

140. Παιδαγωγός Β, 1 (= Σοφ. Σολομ. 6,19·16,26), ΒΕΠ 7,132.

Στρωματεῖς Α, 5 (= » » 1,7) » 7,245

Σειράχ¹⁴¹, τὸν Βαρούχ¹⁴² καὶ τὰ δευτεροκανονικά τεμάχια τοῦ Δανιήλ¹⁴³.

Στρωματεῖς	B,	2	(= Σοφ. Σολομ. 7,17.20.21)	ΒΕΠ	7,308
»	Δ,	11	(= » » 3,1)	»	8,77
»	Δ,	16	(= » » 3,2-8)	»	8,86
»	Ε,	14	(= » » 7,24)	»	8,149
»	Ε,	14	(= » » 2,12)	»	8,158
»	ΣΤ,	6	(= » » 6,8)	»	8,196
»	ΣΤ,	9	(= » » 8,8)	»	8,204
»	ΣΤ,	11	(= » » 6,11·7,16·8,8·9,17-18)	ΒΕΠ	8,212
»	ΣΤ,	11	(= » » 7,28·8,7·14,2-3)	»	8,213
»	ΣΤ,	12	(= » » 2,22-23)	»	8,214
»	ΣΤ,	14	(= » » 4,17·5,3-5)	»	8,219
»	ΣΤ,	24	(= » » 3,9.14)	»	8,220
»	ΣΤ,	25	(= » » 6,13-17.18-21)	»	8,223
»	Z,	12	(= » » 11,24)	»	8,277
Προφητικαὶ Ἐκλογαὶ	(= » »	»	3,7-8)	»	8,346
141. Παιδαγωγὸς	A,8.9	(= Σοφ. Σειρ.	1,18.21·16.10-12·		
			13,14 κ. ἄ.),	ΒΕΠ	7,127
»	B, 1	(= » »	18,32)	»	7,133
»	B, 2	(= » »	34,28.29)	»	7,140-141
»	B, 2	(= » »	34,26)	»	7,142
»	B, 2	(= » »	34,25·26,8)	»	7,144-145
»	B, 3	(= » »	34,19.20)	»	7,146
»	B, 4	(= » »	39,15.18)	»	7,151
»	B, 5	(= » »	21,20)	»	7,152
»	B, 6	(= » »	20,5.8)	»	7,154
»	B, 7	(= » »	34,31·14,1·9,9)	»	7,154-155
»	B, 7	(= » »	34,16.18·35,11·35,3·		
			7-8·11,8·9,8·7,14)	»	7,156-157
»	B, 8	(= » »	38,1-2)	»	7,161
»	B, 8	(= » »	38,8)	»	7,162
»	B, 8	(= » »	39,13-14.26-27)	»	7,165
»	B, 10	(= » »	23,5-6)	»	7,173
»	B, 10	(= » »	26,22·23,18.19)	»	7,174-175
»	B, 10	(= » »	18,30·19,2.3.5)	»	7,176
»	B, 10	(= » »	11,4)	»	7,179
»	Γ, 3	(= » »	25,6)	»	7,197
»	Γ, 4	(= » »	9,7·11,29·9,16·		
			19,29-30)	»	7,200-203
»	Γ, 11	(= » »	21,21)	»	7,215
»	Γ, 11	(= » »	26,9)	»	7,220
»	Γ, 11	(= » »	9,8)	»	7,225
Στρωματεῖς	A, 4	(= » »	1,1)	»	7,244
»	A, 10	(= » »	19,22)	»	7,254
»	A, 21	(= » »	44,16)	»	7,288
»	B, 4	(= » »	25,9)	»	7,313
»	B, 5	(= » »	6,33·31,8)	»	7,316
»	B, 26	(= » »	1,27)	»	7,334
»	E, 1	(= » »	25,9)	»	8,110
»	E, 3	(= » »	27,12)	»	8,118
»	Z, 16	(= » »	4,11)	»	8,296
142. Παιδαγωγὸς	A, 10	(= Βαρ.	4,4·3,9.13 κ. ἄ.),	ΒΕΠ	7,122-123.
143. Προφητικαὶ Ἐκλογαὶ	(= Δαν.	»	3,31-37)	»	8,337

ὁ Μουρατόριος κανὼν τὴν Σοφίαν Σολομῶντος· ὁ Διονύσιος Ἀλεξανδρείας τὸν 1 Ἔσδραν¹⁴⁴, τὸν Τωβίτ¹⁴⁵, τὴν Σοφίαν Σολομῶντος¹⁴⁶, τὴν Σοφίαν Σειράχ¹⁴⁷ καὶ τὸν Βαρούχ¹⁴⁸. ὁ Γρηγόριος Νεοκαισαρείας τὸν Βαρούχ¹⁴⁹ καὶ αἱ Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ τὸν 1 Ἔσδραν¹⁵⁰, τὴν Ἰουδιθ¹⁵¹, τὰ 1¹⁵² καὶ 2¹⁵³ Μακκαβαίων, τὴν Σοφίαν Σολομῶντος¹⁵⁴, τὴν Σοφίαν Σειράχ¹⁵⁵ καὶ τὸν Βαρούχ¹⁵⁶. Ὁ πολὺς Ὁριγένης εἰς τὰ συγγράμματά του ποιεῖται δαψιλῆ χρῆσιν ἀπάντων σχεδὸν τῶν δευτεροκανονικῶν¹⁵⁷. Ὁ Μεθόδιος Ὀλύμ-

144.	Ἐλεγχος καὶ Ἀπολογία	(= 1 Ἔσδρ. 4,40),	ΒΕΠ	17,246
145.	Πρὸς Γερμανὸν Ἐπιστολὴ § 4	(= Τωβ. 12,7),	ΒΕΠ	17,205
146.	Ἐλεγχος καὶ Ἀπολογία	(= Σοφ. Σολομ. 7,26),	ΒΕΠ	17,243
	»	(= Σοφ. Σολομ. 7,25),	ΒΕΠ	17,244
	Ἐξηγητικὰ Ἀποσπάσματα εἰς Ἰώβ § 4	(= Σοφ. Σολομ. 17,15-16),	ΒΕΠ	17,250
	»	εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον κεφ. 22,22		
		(= Σοφ. Σολομ. 2,1),	ΒΕΠ	17,262
147.	Ἐορταστικὴ Ἐπιστολὴ Β' § 12	(= Σοφ. Σειρ. 1,12),	ΒΕΠ	17,202
	Περὶ Φύσεως § 5	(= Σοφ. Σειρ. 43,5),	ΒΕΠ	17,233
	» § 6	(= Σοφ. Σειρ. 16,26-27),	ΒΕΠ	17,234
	» § 9	(= Σοφ. Σειρ. 16,29-30),	ΒΕΠ	17,238
	Ἐξηγητικὰ Ἀποσπάσματα εἰς Ἰώβ § 2	(= Σοφ. Σειρ. 43,29-30),	ΒΕΠ	17,249
	» » § 4	(= Σοφ. Σειρ. 1,8,9),	ΒΕΠ	17,250
148.	» » » § 4	(= Βαρ. 3,12-13.14.15),	ΒΕΠ	17,250
149.	Κεφάλαια περὶ Πίστεως Δώδεκα	(= Βαρ. 3,38),	ΒΕΠ	17,348
150.	Διαταγαὶ Ἀποστόλων XXXVII § 3	(= 1 Ἔσδρ. 8,1)	»	2,132
151.	Διαταγαὶ Ἀποστόλων E,XX § 16	(= Ἰουδ. 8,6)	»	2,93
	» » Z,XXXVIII § 2	(= μνεῖα Ἰουδιθ)	»	2,132
152.	Διαταγαὶ Ἀποστόλων Z,XXXVII § 4	(= 1 Μακκ. 2,1 ἐξ.)	»	2,132
153.	Διαταγαὶ Ἀποστόλων Z,XXXV § 4	(= 2 Μακκ. 1,3)	»	2,130
	» » H, XVI § 5	(= 2 Μακκ. 1,3)	»	2,160
154.	Διαταγαὶ Ἀποστόλων B,XXI § 7	(= Σοφ. Σολομ. 4,7)	»	2,28
	» » ΣΤ,XXX § 3	(= Σοφ. Σολομ. 3,1)	»	2,116
	» » H,XLI § 4	(= Σοφ. Σολομ. 3,1)	»	2,168
155.	Διαταγαὶ Ἀποστόλων B,XXI	(= Σοφ. Σειρ. 28,14)	»	2,27
	» » Δ,VI § 2	(= Σοφ. Σειρ. 26,29)	»	2,70
	» » Δ,XI § 3	(= » » 30,12)	»	2,73
	» » ΣΤ, XIV § 4	(= » » 25,26)	»	2,104
	» » ΣΤ, XV § 6	(= » » 5, 7)	»	2,105
	» » Η, IX § 5	(= » » 8, 5)	»	2,147
	» » Η, XLIV § 3	(= » » 34,27)	»	2,169
156.	Διαταγαὶ Ἀποστόλων ΣΤ, XXIII § 7	(= Βαρ. 4,4)	»	2,111
157.	α) 1 Ἔσδρας.			
	Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Τόμος ΣΤ, 1	(= 1 Ἔσδρ. 4,37-38),	ΒΕΠ	12,12
	Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Τόμος Η, XXXVIII	(= 1 Ἔσδρ. 6,3 ἐξ.),	ΒΕΠ	12,104
	β) Τωβίτ.			
	Κατὰ Κέλσου E, XIX	(= Τωβ. 12,7),	ΒΕΠ	10,25
	» » E, XXIX	(= » 12,7)	»	10,32

Περὶ Εὐχῆς	XI,I	(= Τωβ. 3,16-17·12,12)	ΒΕΠ 10,249
» »	XI,I	(= » 12,8.15)	» 10,250
» »	XIV,Π	(= » 3,1-2)	» 10,256
» »	XXXI,V	(= » 12,12)	» 10,304

Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Ἀποσπάσματα ἐκ τῶν Σειρῶν LXVI (= Τωβ. 11,11-13),
ΒΕΠ 12,375.

γ) Δευτεροκανονικά Ἐσθήρ.

Περὶ Εὐχῆς	XIV,3	(= Ἐσθ. 8.τ. 4,17α),	ΒΕΠ 10,256
Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Τόμος Β, XIII		(= Ἐσθ. 8.τ. 4,17)	» 11,301

δ) Ἰουδίθ.

Περὶ εὐχῆς	XIII,2	(= Ἰουδ. 13,4 ἐξ.)	» 10,253
» »	XVI,3	(= » 12,12)	» 10,260
» »	XXIX,3	(= » 8,26.27)	» 10,293
Εἰς Ἱερειμὴν Ὀμιλία Κ,7		(= Ἰουδ. 12,1 ἐξ.)	» 11,148
Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Τόμος Β,XXII		(= Ἰουδ. 9,2)	» 11,309
Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Τόμος ΙΓ, 20		(= Ἰουδ. 10,4)	» 13,217

ε) 1 Μακκαβαίων.

Κατὰ Κέλσου	H,XLVI	(= 1 Μακκ. 2,23 ἐξ. 9,54 ἐξ.)	» 10,208
Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Τόμος I,XXXVIII		(= 1 Μακκ. 1,20 ἐξ.)	» 12,104

στ) 2 Μακκαβαίων.

Εἰς Μαρτύριον Προτρεπτικὸς XXII		(= 2 Μακκ. 6,19.23-28),	ΒΕΠ 9,47
» » »		(= 2 Μακκ. 6,30.31)	» 9,48
» » XXIII		(= 2 Μακκ. 7,1.2.4.5.6)	» 9,48-49
» » XXIV		(= 2 Μακκ. 7,7.9)	» 9,49
» » XXV		(= 2 Μακκ. 7,10.14.18.19)	» 9,49
» » XXVI		(= 2 Μακκ. 7,25.35)	» 9,50
» » XXVII		(= 2 Μακκ. 7,20)	» 9,50
Κατὰ Κέλσου	H,XLVI	(= 2 Μακκ. 3,24 ἐξ. 4,7 ἐξ. 9,5 ἐξ.),	ΒΕΠ 10,208
Περὶ Εὐχῆς XI,I		(= 2 Μακκ. 15,13.14.15)	» 10,250
Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Τόμος ΙΓ, LVIII		(= 2 Μακκ. 15,14)	» 12,171
Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Τόμος ΙΕ,35		(= 2 Μακκ. 15,14)	» 13,412
Εἰς τὴν Ἐξοδὸν		(= 2 Μακκ. 6,12-16)	» 15,157

ζ) Σοφ. Σολομώντος.

Εἰς Μαρτύριον Προτρεπτικὸς XXXII		(= Σοφ. Σολομ. 15,10),	ΒΕΠ 9,53
» » XXXV		(= » 3,6)	» 9,57,
» » XLVII		(= » 9,15)	» 9,64
Κατὰ Κέλσου	Γ,LX	(= » » 1,4)	» 9,219
» »	Γ,LXXII	(= » » 7,25-26)	» 9,226
» »	Δ,V	(= » » 1,7)	» 9,236
» »	Δ,XXVIII	(= » » 11,25.27·12,1-2)	» 9,251
» »	Δ,XXX	(= » » 16,24)	» 9,253
» »	Δ,XXXVII	(= » » 12,1)	» 9,260
» »	Ε,X	(= » » 6,13·7,26)	» 10,18

Κατὰ Κέλσου	E,XXIX	(=Σοφ.Σολομ. 10,5·1,4)	BEΠ	10,32
» »	E,XXX	(= » » 7,26)	»	10,32
» »	ΣΤ, XIII	(= » » 9,6)	»	10,68
» »	ΣΤ,LXIII	(= » » 7,26)	»	10,108
» »	ΣΤ,LXXIX	(= » » 17,1)	»	10,122
» »	Z,VIII	(= » » 1,5)	»	10,129
» »	Z,LI	(= » » 12,1-2)	»	10,162
» »	H,XIV	(= » » 7,25-26)	»	10,185
Περὶ Εὐχῆς	I	(= » » 9,13-16)	»	10,233
» »	V,2	(= » » 11,25)	»	10,241
» »	XXXI,1	(= » » 16,28)	»	10,302
Εἰς Ἱερειμὴν Ὁμιλία Α,1		(= » » 12,10)	»	11,11
» »	B,1	(= » » 13,14·2,24)	»	11,22
» »	Z,1	(= » » 10,12)	»	11,49
» »	H,1	(= » » 3,11)	»	11,53
» »	Θ,4	(= » » 7,26)	»	11,64
» »	I,6	(= » » 14,8)	»	11,68
» »	ΙΑ,3	(= » » 6,7)	»	11,71
Ἀποσπάσματα εἰς Ἱερειμὴν ἐκ τῶν σειρῶν XVII (= Σοφ. Σολομ.1,7),			BEΠ	11,163
» » »		LXXI (= Σοφ. Σολομ.3,1),	BEΠ	11,184
Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Τόμος ΣΤ,LIV		(= Σοφ. Σολομ. 17,1),	BEΠ	12,59
» »	» ΣΤ,LVII	(= » » 7,26)	»	12,62
» »	» ΙΓ,XXXVI	(= » » 7,26)	»	12,145
» »	» ΙΘ,ΙΧ	(= » » 7,9)	»	12,188
» »	» Κ,ΙΙ	(= » » 17,1)	»	12,204
» »	» Κ,ΙV	(= » » 10,3-4,7)	»	12,207
» »	» Κ,V	(= » » 12,11)	»	12,207
» »	» Κ,X	(= » » 4,9)	»	12,214
» »	» Κ,XVII	(= » » 11,24,26)	»	12,222
» »	» Κ,XXVI	(= » » 1,14·2,24)	»	12,234
» »	» Κ,XLIII	(= » » 7,22·8,2)	»	12,255
» »	» ΚΗ,XXV	(= » » 1,5)	»	12,273
» »	» ΛΒ,ΙΙ	(= » » 2,24)	»	12,289
» »	» ΛΒ,XVI	(= » » 1,14)	»	12,308
Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Ἀποσπάσματα ἐκ τῶν Σειρῶν XX (= Σ.Σολ.1,5			»	12,348
» »	» LXXVI	(= Σοφ. Σολομ. 1,3,4),	BEΠ	12,380
» »	» LXXXV	(= » » 1,4)	»	12,386
Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Τόμος Ι,19		(= » » 9,6)	»	13,33
» »	» ΙΒ,15	(= » » 7,17)	»	13,102
» »	» ΙΓ,23	(= » » 1,13)	»	13,225
» »	» ΙΔ,14	(= » » 14,15)	»	13,290
» »	» ΙΕ,10	(= » » 7,26)	»	13,345
» »	» ΙΣΤ,3	(= » » 2,21·22·8,1)	»	14,19
» »	» ΙΖ,32	(= » » 8,2)	»	14,211

Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Ἀποσπάσματα ἐκ τῶν Σειρῶν 140 (Σοφ.Σολ. 7,17-18),				
				ΒΕΠ 14,275
Εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Ὀμιλία Γ	(= Σοφ. Σολομ. 1,2)	»	»	15,16
Εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Ἀποσπάσματα Ν	(= » » 7,17-18)	»	»	15,81
Εἰς τὴν Γένεσιν Ἐκλογαί	(= » » 1,13)	»	»	15,130
Εἰς Ἰὼβ Ἐξηγητικά	(= » » 4,13)	»	»	15,232
Εἰς Ψαλμοὺς Ἐκλογαί (Ψαλμ. ΛΔ)	(= » » 5,18)	»	»	15,374
» » (Ψαλμ. ΠΗ)	(= Σοφ. Σολομ. 1,4),	ΒΕΠ	»	16,80
» » (Ψαλ.ΠΙΗ)	(= » » 1,4)	»	»	16,123
» » (Ψαλμ. ΙΓ)	(= » » 1,2)	»	»	16,158
» » (Ψαλμ. ΟΖ)	(= » » 16,20-21)	»	»	16,178
Ἀποσπάσματα εἰς Παροιμίας κεφ. Α	(= » » 7,25-26)	»	»	16,230
» » κεφ. Λ	(= » » 4,13)	»	»	16,243
Περὶ Ἀρχῶν Τόμος Α, κεφ. β'	(= » » 7,26)	»	»	16,304
» Τόμος Γ, κεφ. α'	(= » » 7,16)	»	»	16,320
η) Σοφία Σειράχ.				
Κατὰ Κέλσου	Γ, LXXII	(= Σοφ. Σειρ. 19,22)	»	9,226
» »	Δ, XXVIII	(= » » 18,13)	»	9,251
» »	Δ, LXXV	(= » » 39,17.21)	»	9,288
» »	ΣΤ, VII	(= » » 21,18)	»	10,64
» »	Ζ, XII	(= » » 21,18)	»	10,132
» »	Η, L	(= » » 10,19)	»	10,211
» »	Η, LXVIII	(= » » 10,4)	»	10,225
Εἰς Ἱερειμῖαν Ὀμιλία ΣΤ, 1	(= » » 21,15)	»	»	11,46
» » » ΣΤ, 2	(= » » 22,27-23,2)	»	»	11,47
» » » ΣΤ, 3	(= » » 25,9)	»	»	11,49
» » » ΙΒ, 13	(= » » 16,21)	»	»	11,84
» » » ΙΔ, 3	(= » » 29,5)	»	»	11,90
» » » ΙΣΤ, 6	(= » » 8,5)	»	»	11,112
Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Τόμος ΣΤ, XXXVI	(= Σοφ.Σειρ. 18,7)	»	»	11,45
» » » » ΙΓ, V	(= » » 3,21)	»	»	12,118
» » » » ΙΓ, XLVIII	(= » » 21,15)	»	»	12,158
» » » » ΚΗ, III	(= » » 5,7)	»	»	12,259
» » » » ΚΗ, XXIII	(= » » 4,28)	»	»	12,281
» » » » ΛΒ, XXII	(= » » 34,14)	»	»	12,320
Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Ἀποσπάσματα ἐκ τῶν Σειρῶν	LXIV (= Σοφ. Σειρ. 40,			
	28), ΒΕΠ 12,374			
» » »	LXXIV (= Σοφ. Σειρ. 27,25),			
	ΒΕΠ 12,378			
» » »	CXXXVI (= Σοφ. Σειρ.			
	27,25), ΒΕΠ 12,404			
Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Τόμος ΙΑ, 12	(= Σοφ. Σειρ. 28,25),	ΒΕΠ	»	13,57
» » » ΙΒ, 22	(= » » 18,30)	»	»	13,115
» » » ΙΓ, 4	(= » » 27,11)	»	»	13,177
» » » ΙΣΤ, 3	(= » » 27,25)	»	»	14,16
» » » ΙΣΤ, 8	(= » » 3,18)	»	»	14,40
» » » ΙΖ, 25	(= » » 4,28)	»	»	14,181

που¹⁵⁸ χρησιμοποιεῖ τὴν Σοφίαν Σολομῶντος, τὴν Σοφίαν Σειράχ καὶ τὸν

Εἰς Ψαλμοὺς Ἐκλογαὶ (Ψαλμ. ΝΑ) (= Σοφ. Σειρ. 21,26)	ΒΕΠ	16,30
» » (Ψαλμ. ΞΕ) (= » » 15,9)	»	16,52
» » (Ψαλμ. ΡΚ) (= » » 27,11)	»	16,128
» » (Ψαλμ. ΡΜΘ) (= » » 15,9)	»	16,154

θ) Βαρούχ.

Εἰς Ἱερειμῖαν Ὁμιλία Ζ,5	(= Βαρ. 3,9-13),	ΒΕΠ	11,51
Εἰς Ψαλμοὺς Ἐκλογαὶ (Ψαλμ. ΡΚΕ) (= Βαρ. 3,38)		»	16,133

158. α) Σοφία Σολομῶντος.

Συμπόσιον ἢ περὶ Ἀγνείας Λόγος Α,ΙΙΙ (= Σοφ. Σολομ. 4,3)	ΒΕΠ	18,19
» » Λόγος Α,ΙΙΙ (= » » 4,1-2)	»	18,20
» » Λόγος Β,ΙΙΙ (= » » 3,16)	»	18,23
» » Λόγος Β,VI (= » » 4,6)	»	18,26
» » Λόγος Β,VII (= » » 15,10-11)	»	18,26
» » Λόγος Δ,V (= » » 4,2)	»	18,41
» » Λόγος ΣΤ,V (= » » 4,2)	»	18,51
» » Λόγος Ζ,Ι (= » » 7,22)	»	18,52
» » Λόγος ΙΑ (= » » 7,9)	»	18,85
Ἀγλαοφῶν ἢ περὶ Ἀναστάσεως Λόγος Α, XXVI (= Σοφ. Σολομ. 7,2)	ΒΕΠ	18,16
» » Λόγος Α,XXXVI (= Σοφ. Σολομ. 1,13-2,23. 24)	ΒΕΠ	18,126
» » Λόγος Α, XLVII (= Σοφ. Σολομ. 1,14)	ΒΕΠ	18,135
» » Λόγος Α,L (= Σοφ. Σολομ. 2,23)	ΒΕΠ	18,138
» » Λόγος Α,LII (= Σοφ. Σολομ. 3,1-4)	ΒΕΠ	18,139
» » Λόγος Α,LVI (= Σοφ. Σολομ. 3,4-5.5-7)	ΒΕΠ	18,143
» » Λόγος Α,LVI (= Σοφ. Σολομ. 3,6)	ΒΕΠ	18,144
» » Λόγος Α,LXII (= Σοφ. Σολομ. 1,4)	ΒΕΠ	18,150
» » Λόγος Β,IX (= Σοφ. Σολομ. 7,21)	ΒΕΠ	18,159
» » Λόγος Β,XXIII (= Σοφ. Σολομ. 16,24)	ΒΕΠ	18,165
» » Λόγος Β, XXIV (= Σοφ. Σολομ. 2,23)	ΒΕΠ	18,166
Ἀποσπάσματα Ἐρμηνείας εἰς Ἰώβ Χ (= Σοφ. Σολομ. 12,1)	ΒΕΠ	18,192
Εἰς τὸν Συμεῶνα καὶ εἰς τὴν Ἄνναν ΣΤ (= Σοφ. Σολομ. 15,3)	»	18,203

β) Σοφία Σειράχ.

Συμπόσιον ἢ περὶ Ἀγνείας Λόγος Α,ΙΙΙ (= Σοφ. Σειρ. 18,30-19,2)	»	18,19
--	---	-------

Βαρούχ· ὁ Πέτρος Ἀλεξανδρείας¹⁵⁹ καὶ Ἀλέξανδρος Ἀλεξανδρείας¹⁶⁰ τὴν Σοφίαν Σειράχ καὶ ὁ Εὐστάθιος Ἀντιοχείας¹⁶¹ τὴν Σοφίαν Σολομῶντος καὶ ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας¹⁶² τὸν 1 Ἔσδραν, τὸν Τωβίτ, τὰ 1 καὶ 2 Μακκαβαίων, τὴν Σοφίαν Σολομῶντος, τὴν Σοφίαν Σειράχ καὶ τὸν Βαρούχ.

Συμπόσιον ἢ περὶ Ἀγνείας Λόγος Α,ΙΙΙ (=Σοφ. Σειρ. 23,1.4-6 ΒΕΠ)	18,20
» » Λόγος Ε, ΙV (=Σοφ. Σειρ. 6,36)	» 18,44
Ἀγλαοφῶν ἢ περὶ Ἀναστάσεως XXVI (=Σοφ.Σειρ. 10,11)	» 18,117
Περὶ Γενητῶν XII (= » » 1,2)	» 18,181
Εἰς τὸν Συμεῶνα καὶ τὴν Ἄνναν ΙΒ (= » » 16,6)	» 18,210

γ) Βαρούχ.

- Συμπόσιον ἢ περὶ Ἀγνείας Λόγος Η,ΙΙΙ (= Βαρ. 3,14-15) » 18,59
 Εἰς τὸν Συμεῶνα καὶ τὴν Ἄνναν Ι (= » 3,24.25) » 18,208
 159. Ἀπόσπασμα V (= Σοφ. Σειρ. 20,18), ΒΕΠ 18,253
 160. Ἐπιστολὴν πρὸς Ἀλέξανδρον Κων)λεως V (= Σοφ. Σειρ. 1,2·3,24), ΒΕΠ 18,264.
 161. Εἰς τὸ τῆς Ἐγγαστριμύθου Θεώρημα Διαγνωστικὸς § XIX (= Σοφ. Σολομ. 18,14-16), ΒΕΠ 18,304
 162. α) 1 Ἔσδρας.

Ἐρμηνεῖα εἰς Ψαλμοὺς (ΟΣΤ) (= 1 Ἔσδρ. 4,34), ΒΕΠ 22,84
 Εὐαγγελικὴ Ἀπόδειξις Η,ΙΙ (= 1 Ἔσδρ. 7,3), ΒΕΠ 27,338
 Ἐκλογαὶ Προφητικαὶ (Ἀποσπάσματα) Βιβλ. Α' κεφ. ΚΕ (= 1 Ἔσδρ. 4,34-40), ΒΕΠ 28,197
 Ἐκκλησιαστικὴ Θεολογία Α,20,ιη (= 1 Ἔσδρ. 4,38-40), ΒΕΠ 29,90

β) Τωβίτ.

Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Ζ, 11 (= Τωβ. 12,7), ΒΕΠ 20,18

γ) 1 Μακκαβαίων.

Ἐρμηνεῖα εἰς Ψαλμοὺς (ΟΗ') (= 1 Μακκ. 1,21-25.41-43.54-56.62-64), ΒΕΠ 22,108
 Εὐαγγελικὴ Ἀπόδειξις Η,ΙΙ (= 1 Μακκ. 1,9 ἐξ. 16,14), ΒΕΠ 27,339
 » » Η, ΙΙ (= 1 Μακκ. 1,54), ΒΕΠ 27,347
 Ἐκλογαὶ Προφητικαὶ (Ἀποσπάσματα) Τόμος Γ κεφ. ΜΣΤ (= 1 Μακκ. 1), ΒΕΠ 28,256

δ) 2 Μακκαβαίων.

Εἰς Ψαλμοὺς (ΟΗ) (= 2 Μακκ. 6,18), ΒΕΠ 22,110
 Κων)τίνου Λόγος τῶ τῶν Ἀγίων Συλλόγος ΧΙ (= 2 Μακκ. 7,28), ΒΕΠ 24,214
 Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευὴ Η' (= 2 Μακκ. 1,10), ΒΕΠ 25,298
 Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευὴ ΙΒ, γ (= 2 Μακκ. 15,12-16), ΒΕΠ 26,67

ε) Σοφία Σολομῶντος.

Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Δ,15 (= Σοφ. Σολομ. 3, 6), ΒΕΠ 19,297
 Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ε, 8 (= Σοφ. Σολομ. 6,19), ΒΕΠ 19,327

Τὴν σειράν ταύτην τῶν πατέρων, πιστευόντων καὶ χρησιμοποιούντων ὡς κανονικὰ τὰ ὡς ἀναγινωσκόμενα χαρακτηριζόμενα, συνεχίζουν οἱ μετ' ἑπειτα πατέρες καὶ συγγραφεῖς τοῦ 4ου καὶ 5ου αἰῶνος, ἐν οἷς Βασίλειος ὁ Μέγας, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Χρυσόστομος, Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας, Θεοδώρητος ὁ Κύρου, Πολυχρόνιος, Θεόδωρος ὁ Ἡρακλείας, Ἐφραίμ ὁ Σϋρος, Λακτάντιος,

Ἐρμηνεῖα εἰς Ψαλμ. (Ψαλμ. Θ)	(= Σοφ. Σολομ. 1,13·2,24),	ΒΕΠ	21,48
» » (Ψαλμ. ΙΗ)	(= » » 13,5)	»	21,78
» » (Ψαλμ. ΛΓ)	(= » » 7,13)	»	21,137
» » (Ψαλμ. ΛΖ)	(= » » 1,4-5)	»	21,164
» » (Ψαλμ. Ν)	(= » » 2,24)	»	21,216
» » (Ψαλμ. ΞΕ)	(= » » 13,5)	»	21,331
Εἰς Ψαλμοὺς (ΟΒ)	(= » » 7,27)	»	22,49
» (ΙΑ)	(= » » 13,5)	»	22,236
Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευὴ Ζ,β	(= Σοφ. Σολομ. 14,12)	»	25,242
» » Ζ,ιβ)	(= » » 6,22·7,22-26)	»	25,258
» » ΙΑ,η	(= » » 7,17-21)	»	26,23
» » ΙΑ,ιε	(= » » 6,22·7,21)	»	26,32
» » ΙΒ,νβ	(= » » 13,5)	»	26,116
» » ΙΓ,γ	(= » » 1,13 ἐξ.2,24)	»	26,125
» » ΙΓ,ιγ	(= » » 7,24)	»	26,140
» » ΙΓ,ιγ	(= » » 2,12)	»	26,147
Εὐαγγελικὴ Ἀπόδειξις Ε,Ι	(= Σοφ. Σολομ. 7,25-26),	ΒΕΠ	27,193
» » Ε,ΙV	(= » » 7,26)	»	27,203
» » Ι,VIll	(= » » 18,15)	»	28,85
Ἐκλογαὶ Προφητικαὶ (Ἀποσπάσματα) Λόγος Δ κεφ. Β	(= Σοφ. Σολομ. 2,12),	ΒΕΠ	28,267
Ἐκλογαὶ Προφητικαὶ (Ἀποσπάσματα) Λόγος Δ κεφ. ΚΕ	(= Σοφ. Σολομ. 2, 14),	ΒΕΠ	28,288
Κατὰ Μαρκέλλου Α,4	(= Σοφ. Σολομ. 7,26),	ΒΕΠ	29,31
Ἐκκλησιαστικὴ Θεολογία Α,9	(= Σοφ. Σολομ. 7,26),	ΒΕΠ	29,67
» » Α,12	(= » » 7,26)	»	29,71
» » Β,7	(= » » 7,26)	»	29,101
στ) Σοφία Σειράχ.			
Ἐρμηνεῖα τῶν Ψαλμ. (ΞΘ)	(= Σοφ. Σειρ. 3,18),	ΒΕΠ	22,12
» » (PKZ)	(= » » 26,3)	»	22,366
Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευὴ ΙΒ,λδ	(= Σοφ. Σειρ. 11,28),	ΒΕΠ	26,93
» » ΙΔ,κζ	(= » » 16,29 ἐξ.)	»	26,227
Εὐαγγελικὴ Ἀπόδειξις Α,Ι	(= » » 32,8)	»	27,16
Ἐκκλησιαστικὴ Θεολογία Α,12	(= » » 3,21-22)	»	29,70
ζ) Βαρούχ.			
Ἐκλογαὶ Προφητικαὶ (Ἀποσπάσματα) Τόμος Γ κεφ. ΛΘ	(= Βαρ. 3,23-38),	ΒΕΠ	28,248
Ἐκκλησιαστικὴ Θεολογία Β,1	(= Βαρ. 3,38),	ΒΕΠ	29,95
» » Β,19	(= » 3,36-38)	»	29,117

Ἄμβρόσιος καὶ Αὐγουστῖνος. Ἐλάχιστοι πατέρες, διαταράσσοντες τὴν ἁρμονίαν ταύτην, κατ' ἐπίδρασιν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ἀγωνιζομένου πρὸς ὑπερτίμησιν τοῦ παλαιστίνου κανόνος, εἰς τοὺς ὑπ' αὐτῶν καταρτιζομένους ἐπισήμους καταλόγους τῶν κανονικῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἢ παραλείπουν τὰ ἀναγινωσκόμενα ἐντελῶς ἢ διακρίνουν αὐστηρῶς ταῦτα τῶν πρωτοκανονικῶν παρὰ τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν.

Ἐπειδὴ καὶ εἰς τὰς ὡς σαφεῖς καὶ κατηγορηματικὰς ἐμφανιζόμενας μαρτυρίας ταύτας τῶν πατέρων διακρίνει τις οὐχὶ τὸ ὀριστικὸν καὶ τὸ μόνιμον, ἀλλ' ἀμφιταλάντευσιν καὶ ἐνδοιασμόν τινα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀριθμὸν, τὴν ἀξίαν καὶ τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν βιβλίων, διὰ τοῦτο κρίνομεν σκόπιμον νὰ παραθέσωμεν τὰς γνώμας τῶν πατέρων αὐτῶν, περιφανῆ ἄλλωστε κατεχόντων θέσιν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ γραμματείᾳ, ἐνίων δὲ τούτων προμάχων τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ὑπαρξάντων.

Ὁ Μελίτων Σάρδεων († 180) εἶναι ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ σφζομένη παρ' Εὐσεβίῳ (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Δ, 26, 13.14)¹⁶³ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν ἀδελφόν του Ὀνήσιμον παρέχει κατάλογον τῶν βιβλίων τοῦ ἑβραϊκοῦ κανόνος, εἰς τὸν ὁποῖον, προσθέτων τὴν Σοφίαν Σολομῶντος, ἐξαιρεῖ τὸ βιβλίον τῆς Ἐσθῆρ, πιθανώτατα λόγῳ τῆς κατ' αὐτοῦ ἀντιδράσεως ἰουδαϊκῶν τινων κύκλων, προερχομένης ἐκ τῆς φιλικῆς διαθέσεως, ἣν δεικνύει τοῦτο πρὸς τὸν ἐθνικὸν κόσμον¹⁶⁴. Ἡ μαρτυρία αὕτη ἀσφαλῶς δὲν δύναται νὰ ἰσχύσῃ κατὰ τῆς ἀλεξανδρινῆς Βίβλου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Παλαιστίνης, διότι ὁ πατὴρ οὗτος ἀπεσκόπει νὰ παρουσιάσῃ μόνον τὸν ταλμουδικὸν κανόνα¹⁶⁵. Ἀργότερον ὁ Ἰούλιος ὁ Ἀφρικανὸς († 240), ἐν τῇ πρὸς Ὠριγένην ἐπιστολῇ, κατεπολέμησε τὴν κανονικότητα τῆς ἱστορίας τῆς Σωσάννης¹⁶⁶.

Σπουδαιότερα ἐν συνεχείᾳ τυγχάνει ἡ μαρτυρία τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν 39ην ἑορταστικὴν ἐπιστολὴν του¹⁶⁷, παραθέτων, ἐξ ἀφορ-

163. Migne PG 20,396. BEΠ 19,309.

164. Ἡλία Οἰκονόμου, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 50.

165. Περὶ ἐτέρων διατυπωθεισῶν ἐπ' αὐτοῦ γνωμῶν βλέπε Κων)τίνου ἐξ Οἰκονόμων, μνημ. ἔργ., τόμ. Δ', σ. 106 ἐξ.

166. BEΠ 17,169-172.

167. α' Ἐπειδὴ περ τινὲς ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι ἑαυτοῖς τὰ λεγόμενα ἀπόκρυφα, καὶ ἐπιμίξαι ταῦτα τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ, περὶ ἧς ἐπληροφόρηθημεν, καθὼς παρέδωκαν τοῖς Πατράσιν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου· ἔδοξε καὶ μοί, προτραπέντι παρὰ γνησίων ἀδελφῶν, καὶ μαθόντι ἄνωθεν, ἐξῆς ἐκθέσθαι τὰ κανονιζόμενα καὶ παραδοθέντα, πιστευθέντα τε θεῖα εἶναι βιβλία· ἵνα ἕκαστος, εἰ μὲν ἠπατήθη, καταγνώ τῶν πλανησάντων ὁ δὲ καθαρὸς διαμείνας χαίρῃ πάλιν ὑπομνησκόμενος. Ἔστι τοίνυν τῆς μὲν Παλαιᾶς Διαθήκης βιβλία τῶ ἀριθμῷ τὰ πάντα εἰκοσιδύο· τσαυτὰ γάρ, ὡς ἤμουσα, καὶ τὰ στοιχεῖα τὰ παρ' Ἑβραίοις εἶναι παραδέδοται· τῇ δὲ τάξει καὶ τῷ ὀνόματι ἐστὶν ἕκαστον οὕτως· Πρῶτον Γένεσις, εἶτα Ἔξοδος, εἶτα Λευϊτικόν, καὶ μετὰ τοῦτο Ἀριθμοί, καὶ λοιπὸν τὸ Δευτερονόμιον. Ἐξῆς δὲ τούτοις ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ Κριταί· καὶ μετὰ τοῦτο ἡ Ρούθ· καὶ

μῆς προτροπῆς «γνησίων ἀδελφῶν», κατάλογον βιβλίων τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης πρὸς διάκρισιν τῶν νόθων καὶ ψευδεπιγράφων, συγκαταλέγει μεταξὺ τῶν κανονικῶν τὸν Βαρούχ καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰερεμίου, διακρίνει ὁμοῦς μεταξὺ αὐτῶν, τὰ ὅποια χαρακτηρίζει ὡς κανονιζόμενα καὶ ἕτερα βιβλία «οὐ κανονιζόμενα μὲν, τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν πατέρων ἀναγινώσκεισθαι»¹⁶⁸ τοῖς ἄρτι προσερχομένοις καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον». Μεταξὺ τῶν δευτέρων συγκαταλέγει τὰς δύο Σοφίας, τὴν Ἑσθήρ, τὴν Ἰουδίθ καὶ τὸν Ἰωβίτ, ἀντιδιαστέλλων ταῦτα σαφῶς τῶν ἀποκρύφων, τὰ ὅποια «αἰρετικῶν ἐστὶν ἐπίνοια». Παρὰ τὴν χαρακτηριστικὴν ταύτην διάκρισιν ὁ ἱερός πατήρ ποιεῖται χρῆσιν σχεδὸν ἀπάντων τῶν δευτεροκανονικῶν βιβλίων¹⁶⁹ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ δογματικά του ἔργα.

πάλιν ἐξῆς Βασιλειῶν τέσσαρα, βιβλία· καὶ τούτων τὸ μὲν πρῶτον καὶ δεύτερον εἰς ἓν βιβλίον ἀριθμεῖται, τὸ δὲ τρίτον καὶ τέταρτον ὁμοίως εἰς ἓν. Μετὰ δὲ ταῦτα Παραλειπομένων α' καὶ β' ὁμοίως εἰς ἓν βιβλίον πάλιν ἀριθμούμενα· εἶτα Ἑσδρας α' καὶ β' ὁμοίως εἰς ἓν. Μετὰ δὲ ταῦτα βίβλος Ψαλμῶν, καὶ ἐξῆς Παροιμιαί· εἶτα Ἐκκλησιαστής, καὶ Ἄσμα Ἀσμάτων. Πρὸς τούτοις ἐστὶ καὶ Ἰώβ, καὶ λοιπὸν προφήται· οἱ μὲν δώδεκα εἰς ἓν βιβλίον ἀριθμούμενοι· εἶτα Ἡσαΐας, Ἰερεμίας, καὶ σὺν αὐτῷ Βαρούχ, Ὀρθῆναι, ἐπιστολὴ καὶ μετ' αὐτὸν Ἰεζεκιήλ καὶ Δανιήλ. (Παρατίθεται κατάλογος τῶν βιβλίων τῆς Κ.Δ.) ...ταῦτα πηγαί τοῦ σωτηρίου, ὥστε τὸν διψῶντα τῶν ἐν τούτοις ἐμφορεῖσθαι λογίων· ἐν τούτοις μόνοις τὸ τῆς εὐσεβείας διδασκαλεῖον εὐαγγελίζεται. Μηδεὶς τούτοις ἐπιβαλλέτω, μηδὲ τούτων ἀφαιρέσθω τι... Ἄλλ' ἔνεκά γε πλείονος ἀκριβείας προστίθῃμι καὶ τοῦτο, γράφων ἀναγκαίως, ὡς ὅτι ἐστὶ καὶ ἕτερα βιβλία τούτων ἔξωθεν· οὐ κανονιζόμενα μὲν, τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν Πατέρων ἀναγινώσκεισθαι τοῖς ἄρτι προσερχομένοις καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον· Σοφία Σολομῶντος, καὶ Σοφία Σειράχ, καὶ Ἑσθήρ, καὶ Ἰουδίθ, καὶ Ἰωβίας..... Καὶ ὅμως, ἀγαπητοί, κάκεινων κανονιζομένων καὶ τούτων ἀναγινωσκομένων, οὐδαμοῦ τῶν ἀποκρύφων μνήμη· ἀλλὰ αἰρετικῶν ἐστὶν ἐπίνοια, γραφόντων μὲν ὅτε θέλουσιν αὐτά, χαρίζομένων δὲ καὶ προστιθέντων αὐτοῖς χρόνους, ἵν' ὡς παλαιὰ προφέροντες, πρῶτασιν ἔχωσιν ἀπατᾶν ἐκ τούτου τοὺς ἀκεραίους». Migne PG 26,1180. BEΠ 33,83-85. Πρβλ. καὶ Σύνοψις τῆς Θείας Γραφῆς, Migne 28,400. BEΠ 33,265.306.

168. Ἐκ τῆς ἐκφράσεως ταύτης ἐπεκράτησεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν δευτεροκανονικῶν βιβλίων ὡς ἀναγινωσκομένων ἀντὶ τοῦ ἐν τῇ Δυτικῇ δευτεροκανονικῶν.

169. α) 1 Ἑσδρας.

Πρὸς τὸν Βασιλέα Κων)νον Ἀπολογία § η (= Ἑσδρ. 3,12), BEΠ 31,17
 Περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου § 35,11 (= 1 Ἑσδρ. 3,12) » 31,177
 Περὶ Διονυσίου Ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας § 25, 1 (= Ἑσδρ. 4,40) » 31,217
 Περὶ Πίστewος Λόγος ὁ Μείζων § 35 (= 1 Ἑσδρ. 4,38), BEΠ 33,260

β) Ἰωβίτ.

Ἀπολογητικὸς Δεύτερος § 11,2 (= Ἰωβ. 12,7), BEΠ 31,59

γ) Ἰουδίθ.

Ἀποσπάσματα ἐκ τῆς τοῦ κατὰ Ματθαῖον. Πῶς νοητέον τὸ ἐμβλέψας γυναικα... Μνημονεύεται ἡ δολοφονία τοῦ Ὀλοφέρνηου ὑπὸ τῆς Ἰουδίθ, BEΠ 33,198
 Κατὰ Ἀρειανῶν Λόγος Β, 35 (= Ἰουδ. 8,16) » 30,209

Ἀξιόλογος ἐπίσης εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων († 385),

δ) 1 Μακκαβαίων.

Περὶ Διονυσίου Ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας § 21,3 (= 1 Μακκ. 6,22),
BEΠ 31,215

ε) Σοφία Σολομώντος.

Λόγος κατὰ Ἑλλήνων § 9 (= Σοφ. Σολομ. 14,12), BEΠ 30,39
 » » § 11 (= Σοφ. Σολομ. 14,12-21) » 30,41
 » » § 17 (= Σοφ. Σολομ. 14,21) » 30,46
 » » § 44 (= Σοφ. Σολομ. 13,5) » 30,69

Περὶ Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου § 4.5 (= Σοφ. Σολομ. 6,18·2,23-24), BEΠ
30,78

Κατὰ Ἀρειανῶν Λόγος Β § 32 (Σοφ. Σολομ. 13,5) » 30,207
 » » Λόγος Β § 45 (= Σοφ. Σολομ. 9,2) » 30,217
 » » Λόγος Β § 79 (= Σοφ. Σολομ. 6,24) » 30,246

Πρὸς τὸν βασιλέα Κων)τίνον Ἀπολογία § 5 (= Σοφ. Σολομ. 1,11) » 31,14

Περὶ τῶν Διαβαλλόντων τὴν ἐν τῷ Διωγμῷ Φυγὴν Αὐτοῦ 19,2 (= Σοφ.
Σολομ. 3,5.6.7), BEΠ 31,44

Ἀπολογητικὸς Δεύτερος § 3,4 (= Σοφ. Σολομ. 1,11) » 31,52

Περὶ Διονυσίου Ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας 10,5 (= Σοφ. Σολομ. 15,3) » 31,208

» » » 15,1 (= Σοφ. Σολομ. 7,26) » 31,211

» » » 15,5 (= Σοφ. Σολομ. 7,25) » 31,212

» » » 23,2 (= Σοφ. Σολομ. 7,25) » 31,216

Πρὸς ἀπανταχοῦ Μοναχοῦς περὶ τῶν γεγενημένων παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐπὶ
Κων)τίνου § 71,3 (= Σοφ. Σολομ. 2,21), BEΠ 31,280.

Πρὸς Σεραπίωνα Θμοῦεως Ἐπίσκοπον, κατὰ τῶν βλασφημούντων καὶ λε-
γόντων Ἐτίσιμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον § 26 (= Σοφ. Σολομ. 1,5·12,1) BEΠ
33,114-115.

Πρὸς Σεραπίωνα Θμοῦεως Ἐπίσκοπον κατὰ τῶν λεγόντων Κτίσιμα τὸν Ὑῖον
§ 4 (= Σοφ. Σολομ. 1,7), BEΠ 33,130.

Ἀποσπάσματα ἐκ τῆς τοῦ κατὰ Ματθαίου περὶ τῶν ἐννέα Ἀνιάτων Παθῶν
τῆς τοῦ Ἡρώδου Τελευτῆς (= Σοφ. Σολομ. 11,16), BEΠ 33,196.

Περὶ πίστεως Λόγος ὁ Μελίτων § 28 (= Σοφ. Σολομ. 5,4) BEΠ 33,257

στ) Σοφία Σεράχ.

Κατὰ Ἀρειανῶν Λόγος Β,79 (= Σοφ. Σειρ. 1,9-10) BEΠ 30,246

Περὶ τῶν διαβαλλόντων τὴν ἐν τῷ Διωγμῷ Φυγὴν Αὐτοῦ § 22, 1 (= Σοφ. Σειρ.
4,28), BEΠ 31,47

Ἀπολογητικὸς Δεύτερος § 62,1 (= Σοφ. Σειρ. 21,26) » 31,99

» » § 66,1 (= Σοφ. Σειρ. 30,4) » 31,102

» » § 90,3 (= Σοφ. Σειρ. 4,28) » 31,123

Πρὸς τοὺς Ἐπισκόπους Αἰγύπτου καὶ Λιβύης Ἐπιστολὴ Ἐγκύκλιος § 3
(= Σοφ. Σειρ. 15,9), BEΠ 31,222

Ἐπιστολὴ πρὸς Μαρκελλῖνον εἰς τὴν Ἑρμηνείαν τῶν Ψαλμῶν § ΚΘ (= Σοφ.
Σειρ. 15,9), BEΠ 32,27

Ἐξηγήσεις εἰς τοὺς Ψαλμοὺς (Ψαλμ. ΜΘ) (= Σοφ. Σειρ. 15,9), BEΠ 32,126

» » » (Ψαλμ. ΡΙΖ) (= Σοφ. Σειρ. 2,1) » 32,260

ἀναγνωρίζοντος εἰς τὴν Δ' αὐτοῦ Κατήχησιν (Κατήχ. Δ, 33-35)¹⁷⁰ ὡς κανονικά βιβλία τὰ τοῦ παλαιστίνου κανόνος μετὰ τοῦ Βαρούχ καὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἱερεμίου, περὶ δὲ τῶν λοιπῶν σημειοῦντος «τὰ δὲ λοιπὰ ἔξω κείσθω ἐν δευτέρῳ», ἀντιδιαστέλλοντος ὅμως σαφῶς ταῦτα ἀπὸ τῶν ἀποκρύφων, περὶ τῶν ὁποίων παρατηρεῖ («πρὸς δὲ τὰ ἀπόκρυφα μὴδὲν ἔχε κοινόν»). Ἐπὶ τῆς φράσεως «ἔξω κείσθω ἐν δευτέρῳ», ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθε καὶ ἡ ὀνομασία δευτεροκανονικά, δὲν δύναται τις νὰ στηρίξη τὴν γνώμην ὅτι ὁ Κύριλλος παρεδέχετο ταῦτα ὡς μὴ κανονικά, καθ' ὅσον ἐν τῇ πράξει ἀκολουθεῖ καὶ οὗτος τοὺς προαναφερθέντας πατέρας. Ἡ παρασιώπησις τῶν ἀναγνωσκομένων μετὰ ἀποκλεισμοῦ τῆς Ἑσθῆρ ἐκ τῶν κανονικῶν ἄνευ ἰδιαιτέρας ἀναφορᾶς τοῦ Βαρούχ καὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἱερεμίου παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον¹⁷¹ († 390) (ἔπη βιβλία Α') καὶ Ἀμφιλόχιον τὸν

Ἐξηγήσεις εἰς τοὺς ψαλμοὺς (Ψαλμ. ΡΙΗ) (= Σοφ. Σειρ. 2,1)	ΒΕΠ 32,267
» » » (Ψαμλ. ΡΙΗ) (= Σοφ. Σειρ. 18,7)	» 32,271
Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου § 28 (= Σοφ. Σειρ. 1,25),	ΒΕΠ 33,27
Περὶ Παρθενίας ἡτοί περὶ Ἀσκήσεως § 13 (= Σοφ. Σειρ. 13,1)	» 33,66
Ἀποσπάσματα περὶ Ἀπτῆς (Σοφ. Σειρ. 38,9)	» 33,213

ζ) Βαρούχ.

Κατὰ Ἀρειανῶν Λόγος Α § 12 (= Βαρ. 4,20.22)	» 30,132
Κατὰ Ἀρειανῶν Λόγος Β,42 (= Βαρ. 3,12),	ΒΕΠ 30,214
» » » Β, 49' (= Βαρ. 3,36)	» 30,221
Περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου § 12,2 (= Βαρ. 3,12),	ΒΕΠ 31,154
» » » § 15,3 (= Βαρ. 3,12)	» 31,156
Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα Θμουέως Ἐπίσκοπον κατὰ τῶν βλασφημούντων καὶ λεγόντων Κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον § 19 (= Βαρ. 3,10.12),	ΒΕΠ 33,107
Περὶ τῆς Ἑνσάρκου Ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου § 22 (= Βαρ. 3,36-37),	ΒΕΠ 33,237

170. Migne PG 33,496-500.

171. «Ὁφρα δὲ μὴ ξείνησι νέον κλέπτοιο βίβλοισι, πολλὰ γὰρ τελέθουσι παρέγγραπτοι κακότητες, Δέχνησο τοῦτον ἐμεῖο τὸν ἔγκριτον, ὦ φίλ', ἀριθμόν. Ἱστορικαὶ μὲν ἔασι βίβλοι δυοκαίδεκα πᾶσαι. Τῆς ἀρχαιότερης Ἑβραϊκῆς σοφίης. Πρωτίστη Γένεσις· εἶτ' Ἐξοδος, Λευϊτικόν τε· Ἐπειτ' Ἀριθμοί· εἶτα Δεύτερος νόμος· Ἐπειτ' Ἰησοῦς, καὶ Κριταί· Ρουθ ὀγδόη· Ἡ δ' ἐνάτη δεκάτη τε βίβλοι, πράξεις Βασιλειῶν, καὶ Παραλειπόμενα· ἔσχατον Ἐσδραν ἔχεις. Αἱ δὲ στιχηραὶ πέντε, ὧν πρῶτος γ' Ἰώβ· Ἐπειτα Δαυὶδ, εἶτα τρεῖς Σολομώντειαι, Ἐκκλησιαστής, Ἄσμα καὶ Παροιμίαι·

Ἰκονίου (Ἰαμβοὶ πρὸς Σέλευκον)¹⁷².

Καὶ πένθ' ὁμοίως πνεύματος προφητικοῦ.
Μίαν μὲν εἰσιν ἐς γραφὴν οἱ δώδεκα,
'Ωσηέ, κ' Ἀμώς, καὶ Μιχαίας ὁ τρίτος·
'Ἐπειτ' Ἰωήλ, εἶτ' Ἰωνᾶς, καὶ Ἀβδίας,
Ναοὺμ τε, Ἀββακούμ τε, καὶ Σοφονίας,
'Αγγαῖος, εἶτα Ζαχαρίας, καὶ Μαλαχίας.
Μία μὲν οἶδε· δευτέρα δ' Ἡσαίας.
'Ἐπειθ' ὁ κληθεὶς Ἰερεμίας ἐκ βρέφους·
Εἶτ' Ἰεζεκιήλ, καὶ Δανιήλου χάρις.
'Αρχαίας μὲν ἔθηκα δύο καὶ εἴκοσι βίβλους,
Τοῖς τῶν Ἑβραίων γράμμασιν ἀντιθέτους.
Εἴ τι δὲ τούτων ἐκτός, οὐκ ἐν γνησίους». (Migne PG 37, 472-474).

172. «Πλὴν ἀλλ' ἐκεῖνο προσμαθεῖν μάλιστα σοὶ
προσῆκον. Οὐχ ἅπανα βίβλος ἀσφαλῆς.
'Ἡ σεμνὸν ὄνομα τῆς Γραφῆς κεκτημένη·
Εἰσὶ γὰρ εἰσιν ἔσθ' ὅτε ψευδώνυμοι
Βίβλοι, τινὲς μὴν ἔμμεσοι καὶ γείτονες,
'Ὡς ἂν τις, εἴποι, τῶν ἀληθείας λόγων
Αἰ δι' ἄρα νόθοι τε καὶ λίαν ἐπισφαλεῖς,
'Ὡσπερ παράσημα καὶ νόθα νομίσματα,
'Α βασιλέως μὲν τὴν ἐπιγραφὴν ἔχει,
Κιβδηλα δ' ἔστι, ταῖς ὕλαις δολούμενα.
Τούτου χάριν σοὶ τῶν θεοπνεύστων ἐρῶ
Βίβλον ἐκάστην. Ὡς δ' ἂν εὐκρινῶς μάθῃς
Τὰ τῆς Παλαιᾶς πρῶτα Διαθήκης ἐρῶ.
'Ἡ Πεντάτευχος τὴν κτίσιν, εἶτ' Ἐξοδος,
Λευϊτικὸν τε τὴν μέσῃν ἔχει βίβλον·
Μεθ' ἣν Ἀριθμούς, εἶτα Δευτερονόμιον.
Τούτοις Ἰησοῦν προστίθει καὶ τοὺς Κριτὰς
'Ἐπειτα τὴν Ρούθ· Βασιλειῶν τε τέσσαρας
Βίβλους· Παραλειπομένων δέ γε δύο βίβλοι·
'Ἐσδρας ἐπ' αὐταῖς πρῶτος, εἶθ' ὁ δεύτερος.
ἐξῆς στιχηρὰς πέντε σου βίβλους ἐρῶ·
Στεφθέντα τ' ἄθλοισι ποικίλων παθῶν Ἰώβ,
'Φαλμών τε βίβλον, ἐμμελὲς ψυχῶν ἄκος.
Τρεῖς δ' αὖ Σολομώντος τοῦ σοφοῦ· Παροιμιαί,
'Ἐκκλησιαστής, Ἶσμα τ' αὖ τῶν ἁσμάτων.
Ταύταις Προφῆτας προστίθει τοὺς δώδεκα·
'Ωσηὲ πρῶτον, εἶτ' Ἀμώς τὸν δεύτερον,
Μιχαῖαν, Ἰωήλ, Ἀβδιαν, καὶ τὸν τύπον
'Ἰωνᾶν αὐτοῦ τοῦ τριημέρου πάθους·
Ναοὺμ μετ' αὐτούς· Ἀββακούμ εἶτ' ἕνατον·
Σοφονίαν, Ἀγγαῖον τε, καὶ Ζαχαρίαν.
Διώνυμόν τε ἄγγελον Μαλαχίαν.
Μεθ' οὗς Προφῆτας μάνθανε τοὺς τέσσαρας·

Τοὺς Γρηγόριον καὶ Ἀμφιλόχιον ἀκολουθεῖ ὁ Ἐπιφάνιος Κωνσταντίας τῆς Κύπρου († 380), ὅστις ἀριθμῶν μεταξὺ τῶν πρωτοκανονικῶν τὸν Βαροῦχ καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἱερεμίου παρατηρεῖ· «αἱ γὰρ στιχῆρεις δύο βίβλοι, ἦτε τοῦ Σολομῶντος (Σοφία), ἡ πανάρετος λεγομένη, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ Σειράχ, καὶ αὐταὶ χρήσιμοι μὲν εἰσὶ καὶ ὠφέλιμοι, ἀλλ' εἰς ἀριθμὸν ρητὸν οὐκ ἀναφέρονται διὸ οὐδὲ ἐν τῷ Ἀαρῶν ἀνετέθησαν¹⁷³...» «εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι δύο βίβλοι παρ' αὐτοῖς (τοῖς Ἰουδαίοις) ἐν ἀμφιλέκτω, ἡ Σοφία τοῦ Σειράχ καὶ ἡ τοῦ Σολομῶντος, χωρὶς ἄλλων τινῶν βιβλίων ἐναποκρύφων»¹⁷⁴. Ἐκτὸς τῶν 22 δέχεται τὴν Σοφίαν Σολομῶντος καὶ Σοφίαν Σειράχ, τὰς ὁποίας ὡς χρήσιμους καὶ ὠφελίμους χαρακτηρίζει καὶ περὶ τῶν ὁποίων μετὰ τὴν παράθεσιν τῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐπισυνάπτει «ἐν τε ταῖς Σοφίαις Σολομῶντος τέ φημι καὶ υἱοῦ Σειράχ, καὶ πάσαις ἀπλῶς Γραφαῖς Θεαίαις» (ἀΐρεσις 76, 941)¹⁷⁵. Τέλος μνημονευτέα ἡ ριζοσπαστικὴ καὶ ἄνευ μιμησεως ἐν τῇ Ἀνατολῇ στάσις τοῦ Θεοδώρου Μοψουεστίας († 428), ὁ ὁποῖος οὐχὶ μόνον τὰ δευτεροκανονικὰ ἀπέκλεισε τοῦ κανόνος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πρωτοκανονικῶν τὰ Ἰώβ, Ἄσμα Ἄσμάτων, Ἐκκλησιαστήν, Παραλειπόμενα, Ἔσδραν-Νεεμίαν καὶ Ἐσθήρ¹⁷⁶.

Τοὺς πατέρας τῆς Ἀνατολῆς ἠκολούθησαν εἰς τὴν περὶ τοῦ στενοτέρου κανόνος θέσιν καὶ οἱ τῆς Δύσεως τοῦ 4ου καὶ 5ου αἰῶνος, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Πικταβίου Ἰλάριος († 366), ὁ Ρουφῖνος († 410), ὁ Ἱερώνυμος, καὶ Γρηγόριος ὁ μέγας ὁ Διάλογος († 604). Ὁ Ἰλάριος, ἀκολουθῶν τὸν Ὀριγένην, ἀπαριθμεῖ 22 βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, προσθέτει δ' ὅτι «ἔδοξέ τισι, προστεθέντων καὶ τοῦ Τωβίτ καὶ τῆς Ἰουδίθ, 24 βιβλία κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν παρ' Ἑλλησι 24 γραμμάτων, συναριθμεῖν»¹⁷⁷. Ἐν τῇ πράξει ὁμοῦς οὗτος εἰς τὰς ἐρμηνείας τῶν ψαλμῶν οὐχὶ μόνον χρησιμοποιεῖ χωρὶα ἐκ τῶν Τωβίτ καὶ τῆς Ἰουδίθ, (τὴν ὁποίαν καὶ νόμον ἀπλῶς ὡς καὶ τὰς κανονικὰς Γραφὰς καλεῖ), ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Σοφίας Σολομῶντος, τὴν ὁποίαν Βίβλον προφητικὴν ὀνομάζει, καὶ ἐκ τῆς Σοφίας Σειράχ καὶ γενικῶς θεωρεῖ πάντα τὰ ἀναγιωσκόμενα ὡς θεῖα καὶ προφητικά¹⁷⁸.

Παρθρησιαστήν τὸν μέγα Ἡσαίαν·
 Ἱερεμίαν τε συμπαθῆ, καὶ μυστικὸν
 Ἰεζεκιήλ, ἔσχατον δὲ Δανιήλ,
 Τὸν αὐτὸν ἔργοις καὶ λόγοις σοφώτατον.
 Τούτοις προσεγχεῖν οὖσι τὴν Ἐσθήρ τινας.
 ..... Οὗτος ἀψευδέστατος

κανὸν ἄν εἴη τῶν Θεοπνεύστων Γραφῶν» (Migne PG 37, 1593 ἐξ.).

173. Περὶ Μέτρων καὶ Σταθμῶν 4, Migne PG 43, 244.

174. Πανάριον 8,6, Migne PG 41, 243.

175. Migne PG 42, 561.

176. Δ. Μπαλάνου, Πατρολογία, Ἀθήναι 1930, σ. 341.

177. S. Hilarius, Prolegomena in Psalmos, c. 15, Migne PL IX, 241.

178. Κων/τίνου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, μνημ. ἐργ., τόμ. Δ', σ. 123.

Ὁ Ρουφῖνος († 380), ὡς ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, διακρίνει μεταξύ τῶν κανονικῶν βιβλίων, χρησίμων πρὸς ἀπόδειξιν τῆς πίστεως, εἰς τὰ ὅποια δὲν ἀναφέρονται ὁ Βαρούχ καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἱερεμίου, καὶ τῶν λεγομένων ἐκκλησιαστικῶν ἀναγινωσκομένων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρὸς οἰκοδομήν¹⁷⁹.

Ὁ Ἱερώνυμος, παραδεχόμενος μόνον τὰ κανονικά βιβλία, πάντα τὰ ἐκτὸς τοῦ ἑβραϊκοῦ κανόνος καὶ αὐτὰ τὰ παρ' ἡμῖν ἀναγινωσκόμενα χαρακτηρίζει εἰς τὸν κορυθωτὸν (Prologus Galeatus) ὡς ἀπόκρυφα¹⁸⁰ (Quidquid extra hos est, inter Apocrypha esse ponendum). Παρὰ ταῦτα ὅμως συμπεριλαμβάνει τὰ δευτεροκανονικά εἰς τὴν Βουλγάταν, βεβαιοῦντι ὅτι ἐκφράζει ἰουδαϊκὴν ἀντίληψιν καὶ ὅτι οἱ ἐπίσημοι ἐκκλησιαστικοὶ κύκλοι διεφώνουν πρὸς αὐτόν, παρατηρεῖ ὅτι τὸν Τωβίτ καὶ τὴν Ἰουδίθ οἱ Ἑβραῖοι ἀριθμοῦν εἰς τὰ ἀγίόγραφα, ἀνακηρύττει τὴν Ἰουδίθ ὡς ἰσότιμον πρὸς τὴν Ρούθ καὶ τὴν Ἑσθήρ¹⁸¹, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἔμειναν εἰς τὰς ἀγίας δέλτους (ἀγίας Γραφάς), ἀποκαλεῖ Φαρισαίους τοὺς μὴ δεχομένους τὸν Τωβίτ, τὸν ὁποῖον μετέφρασεν ὁ ἴδιος ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ, καὶ τέλος εἰς τὸν πρόλογόν του εἰς Σολομῶντα (βιβλία Σολομῶντος) ἀναφέρει ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀναγινώσκει μὲν τὰς δύο Σοφίας, τὸν Τωβίτ, τὴν Ἰουδίθ καὶ τὰ Μακκαβαϊκά, δὲν συναριθμεῖ ὅμως ταῦτα μετὰ τῶν κανονικῶν¹⁸². Τὴν αὐτὴν διάκρισιν εἰς κανονικά καὶ ἐκκλησιαζόμενα ποιεῖται καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Μέγας ὁ Διάλογος (590-604), χαρακτηρίζων

179. «Haec sunt quae patres intra canonem concluderunt, ex quibus fidei nostrae assertiones constare voluerunt. Sciendum tamen est, quod et alii libri sunt, qui non canonici sed ecclesiastici a majoribus appellati sunt, id est, sapientia quae dicitur Salomonis et alia sapientia, quae dicitur filii Sirach, qui liber apud Latinos hoc ipso general vocabulo ecclesiasticus appellatur, quo vocabulo non auctor libelli, sed scripturae qualitas cognominata est. Ejusdem ordinis libellus est Tobiae et Judith et Maccabaeorum... quae omnia legi quidem in Ecclesiis voluerunt non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei confirmandam. Ceteras vero scripturas apokryphas nominarunt, quas in Ecclesiis legi noluerunt Commentarius in Symbolum Apostolorum» Migne PL XXI, 374.

180. Praefatio Hieronymi in librum Tobiae, Migne PL XXIX, 23. Μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ κανόνος τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου (397) ὁ Ἱερώνυμος μετέβαλε γνώμην ἀποδεξάμενος τὸ κῦρος τῶν ἀναγινωσκομένων. Οὕτως ἐξηγοῦνται οἱ λόγοι του περὶ τῶν δευτεροκανονικῶν Ἰουδίθ, Τωβίτ, Μακκαβαϊκά καὶ τὰς δύο Σοφίας. Τὸν κορυθωτὸν πρόλογον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπεκλήρυτε τὰ ἀναγινωσκόμενα ὡς ἀπόκρυφα, εἶχεν ἐκδώσει πρὸ τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου.

181. «Ρούθ, (φησιν), Ἑσθήρ, Ἰουδίθ, εἰς τοσοῦτον ἤλασαν δόξης, ὥστε καὶ ταῖς δέλτοις ταῖς ἀγίας τὰ ὀνόματα αὐτῶν παραδεδώκασιν» Κων/τίνου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, μνημ. ἔργ., τόμ. Δ', σ. 125.

182. Fertur et πανάρετος Jesu filii Sirach liber et alius ψευδεπίγραφος qui sapientia Salomonis inscribitur... sicut ergo Judith et Tobit, et Maccabaeorum libros legit quidem Ecclesia, sed inter canonicas Scripturas non recipit, sic et haec duo volumina legat ad aedificationem plebis non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam (Praefatio in libros Salomonis) Migne PL XXVIII, 1037-1038.

τὰ ἀναγιγνωσκόμενα ὡς «libros non canonicos sed tamen ad aedificationem Ecclesiae editos»¹⁸³. Τέλος ὁ Ἰουνίλιος ὁ Ἀφρικανὸς ἀκολουθεῖ τὸν Θεόδωρον τὸν Μοψουεστίας. Τὴν γνώμην τῶν ἀνωτέρω Ἑλλήνων καὶ Λατίνων πατέρων θεωρητικῶς μόνον, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τούτων διατελοῦντες, παρεδέχθησαν οἱ Λεόντιος Βυζάντιος († 543)¹⁸⁴, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς († 754)¹⁸⁵, Νικηφόρος Κάλλιστος († 829)¹⁸⁶ κ.ἄ. Παρὰ ταῦτα ὅμως οὗτοι ἐν τῇ πράξει στοιχοῦν τῇ παραδόσει, μάλιστα δὲ ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν περὶ τῶν κεκοιμημένων πραγματείαν του ἀποκαλεῖ τὸ 2 Μακκαβαίων «θεῖαν Γραφήν» καὶ λαμβάνει ἐξ αὐτοῦ χωρίον (12,40), διὰ νὰ στηρίξῃ τὴν περὶ μνημοσύνων διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας¹⁸⁷.

3. Ἡ ἐκ τῶν ἀρχαίων μεταφράσεων καὶ κωδίκων μαρτυρία.

Ἡ πληροφορία τῶν μεταφράσεων καὶ κωδίκων εἶναι ἀξιόλογος, μαρτυροῦσα τὴν περὶ τῶν δευτεροκανονικῶν βιβλίων πίστιν τῶν Ἐκκλησιῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἐγράφησαν οἱ ἀρχαῖοι κώδικες καὶ ἐγένοντο αἱ μεταφράσεις. Τὸν εὐρύτερον κανόνα περιέλαβον οὐ μόνον ἅπασαι αἱ ἐπὶ τῶν Ο' στηριχθεῖσαι μεταφράσεις (Ἰτάλα, ἀρμενική, αἰθιοπική, αἰγυπτιακαί), ἀλλὰ καὶ ἡ Πεσιτῶ καὶ ἡ Βουλγάτα, γενόμεναι ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου.

Τὰ δευτεροκανονικὰ περιέλαβον καὶ οἱ κατὰ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα γραφέντες κώδικες A,B καὶ οἱ μεταγενέστεροι N καὶ V ὡς καὶ οἱ τῆς Βουλγάτας Amiatinus, Toletanus, Paulinus, Satianus. Μεγαλύτεραν σπουδαιότητα ἀποκτᾷ ἡ μαρτυρία τῶν κωδίκων, καθ' ὅσον τὰ δευτεροκανονικὰ εἰς αὐτοὺς δὲν τίθενται εἰς τὸ τέλος, ἀλλ' ἐντάσσονται μετὰ τῶν πρωτοκανονικῶν. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀπ' αὐτῆς τῆς πρώτης ἐποχῆς τῆς ἐπίστευεν αὐτὰ ὡς ἀπολύτως ἰσότιμα τῶν πρωτοκανονικῶν. Μνημονευτεῖο τέλος καὶ οἱ κώδικες canon Mommsenianus (4ος αἰὼν ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνακαλύψαντος αὐτὸν ἱστορικοῦ) καὶ codex Claromontanus, περιλαμβάνοντες καὶ τὰ ἀναγιγνωσκόμενα.

4. Ἡ ἐκ τῶν ἀρχαίων χριστιανικῶν μνημείων μαρτυρία.

Ἡ ἐκ τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς τέχνης (τοιχογραφίαι κατακομβῶν, σαρκοφάγοι, λυχνίαι, ἀγγεῖα, καὶ ἄλλα ἀντικείμενα) μαρτυρία δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητος. Εἰς πάντα τὰ ἀνωτέρω μνημεῖα σφύζονται παραστάσεις

183. *Moralium Libri sive expositio in Librum b. Job XIX*, 21,13, Migne PL LXXVI, 119.

184. *Σχόλια περὶ Αἱρέσεων*, Πράξ. Β, 1-4, Migne PG 86A, 1200-1201.

185. *Ἐκδοσις Ὁρθοδόξου Πίστεως Δ*, 17, Migne PG 94, 1180.

186. Migne PG 110, 1056.

187. Migne PG 95, 249.

εἰλημμένοι καὶ ἐκ τῶν δευτεροκανονικῶν βιβλίων, μάλιστα ἀπὸ τοῦ Δανιήλ, Τωβίτ, Ἰουδίθ, ἐνῶ οὐδαμοῦ ἐκ τῶν ἀποκρύφων¹⁸⁸.

5. Ἡ ἐκ τῶν αἰρετικῶν παραφράδων τῆς Ἀνατολῆς μαρτυρία.

Ποία ἦτο ἡ θέσις τῆς ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας τῶν ὀκτῶ πρώτων αἰώνων ἐναντι τῶν ἀναγινωσκομένων ἢ δευτεροκανονικῶν διαπιστοῦται ἐκ τῆς πίστεως τῶν κατὰ τὸν 5ον καὶ 6ον αἰῶνα ἀπὸ τῆς ἀποστολικῆς καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας τῶν ὀρθοδόξων ἀποσχιθεισῶν αἰρετικῶν Ἐκκλησιῶν τούτέστι τῶν Νεστοριανῶν, Χαλδαίων καὶ τῶν Μονοφυσιτῶν (συριακῆ, ἀρμενικῆ, αἰθιοπικῆ καὶ κοπτικῆ). Εἰς ἀπάσας τὰς Ἐκκλησίας ταύτας ἰσχύει ὁ εὐρύτερος κανὼν, ὁ ὁποῖος ἴσχυεν εἰς τὴν καθολικὴν ἠνωμένην Ἐκκλησίαν, ἐξ ἧς ἀποσπασθεῖσαι παρέλαβον αὐτόν. Τὰς περὶ τούτου πληροφορίας ἀρνούμεθα διὰ μὲν τοὺς Νεστοριανοὺς Χαλδαίους ἐκ τοῦ νεστοριανοῦ Πατριάρχου Τιμοθέου τοῦ Α' († 823)¹⁸⁹, τοῦ Ebedjesu († 1318)¹⁹⁰ καὶ τοῦ Ibn Chaldun († 1406)¹⁹¹, διὰ δὲ τοὺς μονοφυσίτας ἐκ τῶν Ἰακώβου τοῦ Ἐδέσσης († 1708)¹⁹² καὶ Barhebraeus († 1286)¹⁹³.

6. Ἡ ἐκ τῶν συνοδικῶν ἀποφάσεων μαρτυρία.

Παρὰ τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ κανόνος διαφόρους ἀντιλήψεις μεταξὺ τῶν πατέρων, τῶν μὲν προτιμώντων τὸν εὐρύτερον κανόνα, τῶν δέ, καὶ εὐαριθμότερων, τὸν στενότερον, ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐπελήφθη τοῦ ζητήματος λύουσα ὀριστικῶς διὰ συνοδικῆς ἀποφάσεως τοῦτο. Ὁ λόγος οὗτος συνετέλεσεν εἰς τὴν δημιουργίαν διαφόρων ἐπὶ τοῦ ζητήματος γνώμων, αἵτιοι ἐν τῇ πράξει ἡ Ἐκκλησία ἐχρησιμοποιοῖ τὸν εὐρύτερον, καὶ αἱ κατὰ τόπους Ἐκκλησίαι, ὅτε παρείχεται εἰς αὐτὰς εὐκαιρία, διετύπωνον τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς αὐτὰς γνώμην.

Γενικῶς ἡ Ἐκκλησία παρεδέχεται ὅτι ὁ χριστιανικὸς κανὼν τῆς Παλαιᾶς

188. Π. Μπρατσιώτου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 508.

189. O. Braun, Ein Brief des katholikos Timotheos. Über bibl. Studien des 9 Jahrhunderts (or. chr. 1908, 299-313), παρὰ Π. Μπρατσιώτου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 512, ὑποσ. 4.

190. Assemani, Bibl. orient. (1728) III, I, σ. 5 ἐξ. καὶ III 2 σ. 236, παρὰ Π. Μπρατσιώτου, μνημ. ἔργ. σ. 512, ὑποσ. 5.

191. A. Baumstark, Der Bibelkanon bei ibn Chaldun (O. Chr. 4, 393 ἐξ.), παρὰ Π. Μπρατσιώτου, μνημ. ἔργ., σ. 512, ὑποσ. 6.

192. Assemani, μνημ. ἔργ., II, 277. 281. 499. "Ὅτι ἐν τῇ συριακῇ μονοφυσιτικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐχρησιμοποιοῖτο παλαιότερον ὁ εὐρύτερος κανὼν πληροφοροῦμεθα ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ἐκ τοῦ ἀμβροσιανοῦ κώδικος τῆς Πισσοῦς (6 αἰών) καὶ τῆς συροεξαπλικῆς μεταφράσεως Παύλου τοῦ Τέλλης (618).

193. J. Goettsberger, Barhebraeus und seine Scholien zur heiligen Schrift, Freiburg (1909), παρὰ Π. Μπρατσιώτου, μνημ. ἔργ., 512, ὑποσ. 8.

Διαθήκης ἦτο εὐρύτερος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ. Μεταξὺ τῶν Συνόδων θὰ ἡδυνάμεθα νὰ μνημονεύσωμεν τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325), τῆς ἐν Ρώμῃ (382), τῆς ἐν Λαοδικείᾳ (365), τῆς ἐν Ἴππῶνι (393), τῆς Γ' ἐν Καρθαγένῃ (397) καὶ τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ (691), εἰς τοὺς σχετικούς κανόνας τῶν ὁποίων οὐδὲν ἄλλο διαπιστοῖ τις ἢ τὴν ἀμφιταλάντευσιν μεταξὺ εὐρυτέρου καὶ στενοτέρου κανόνος, καὶ τελικῶς τὴν τοῦ εὐρυτέρου κανόνος προτίμησιν καὶ τὴν τούτου κύρωσιν. Ἡ Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος δὲν θεσπίζει μὲν κανόνα τινὰ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ποιεῖται ὅμως χρῆσιν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἱερωνύμου¹⁹⁴, τοῦ βιβλίου τῆς Ἰουδίθ. Ἐν συνεχείᾳ ἢ ἐν Λαοδικείᾳ τοπικῆ Σύνοδος εἰς τὸν τελευταῖον αὐτῆς κανόνα¹⁹⁵ (ξ'), ἀπαγορεύουσα τὴν ἐπ' Ἐκκλησιαίαι ἀνάγνωσιν ἀκανονίστων βιβλίων, ἀπαριθμεῖ μεταξὺ τῶν κανονικῶν τὸν Βαρούχ καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἱερεμίου μετὰ τοῦ Ἱερεμίου καὶ τῶν Θρήνων ὡς ἐν βιβλίον. Καὶ ἂν ὁ κανὼν οὗτος, παρὰ τὰς τελευταίας διατυπωθείσας ἐναντίον τῆς γνησιότητός του ἀντιρρήσεις, ἐθεσπίσθη ὑπὸ τῆς ἐν λόγῳ Συνόδου, ἀπεσκοπεῖ οὐχὶ νὰ ὀρίσῃ ἢ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ χρήσει κανόνα τῶν βιβλίων, ἀλλὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰς τὰς ἐν τῇ διοικήσει τῆς Λαοδικείας Ἐκκλησίας εἰσαγωγὴν ξένων ψαλμῶν ὑπὸ τινων ἰδιωτῶν συντεταγμένων¹⁹⁶. Ἀντιθέτως ἢ ἐπὶ Δαμάσου (382) συνελοῦσα ἐν Ρώμῃ Σύνοδος, ἐν ἀποφάσει αὐτῆς σφζομένη ἐν τῷ λεγομένῳ *Decretum Gelasianum*¹⁹⁷, συμπεριέλαβε μεταξὺ τῶν πρωτοκανονικῶν καὶ τὰ ἀναγινωσκόμενα ἐκτὸς τοῦ 1 Ἔσδρα καὶ τοῦ 3 Μακκαβαίων, ἢ δὲ ἐν Ἴππῶνι (393), ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ καταπολεμήσῃ τὴν γνώμην τὴν ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἱερωνύμου.

194. «Sed quia hunc librum synodus Nicaena in numero sanctorum scripturarum legitur computasse» (praeft. in libr. Judith), Migne PL XXIX, 39-40.

195. Κανὼν ΝΘ. α' Ὅτι οὐ δεῖ ἰδιωτικούς ψαλμοὺς λέγεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οὐδὲ ἀκανόνιστα βιβλία, ἀλλὰ μόνα τὰ κανονικὰ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης. Ξ α' Ὅσα δεῖ βιβλία ἀναγινώσκεσθαι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης: α' Γένεσις κόσμου· β' Ἐξοδος ἐξ Αἰγύπτου· γ' Λευϊτικόν· δ' Ἀριθμοί· ε' Δευτερονόμιον· στ' Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ· ζ' Κριταί· Ρούθ· η' Ἔσθῆρ· θ' Βασιλειῶν πρώτη καὶ δευτέρα· ι' Βασιλειῶν τρίτη καὶ τετάρτη· ια' Παραλειπομένων πρῶτον καὶ δεῦτερον· ιβ' Ἔσδρας πρῶτον καὶ δεῦτερον· ιγ' Βίβλος Ψαλμῶν ρν'· ιδ' Παροιμίαι Σολομῶντος· ιε' Ἐκκλησιαστής· ιστ' Ἄσμα Ἄσμάτων· ιζ' Ἰώβ· ιη' Δωδεκαπρόφητον· ιθ' Ἡσαίας· κ' Ἱερεμίας, καὶ Βαρούχ, Θρήνοι καὶ ἐπιστολαί· κα' Ἰεζεκιήλ· κβ' Δανιήλ. Τὰ δὲ τῆς Καινῆς Διαθήκης ταῦτα...» (Γ. Α. Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφῆμων ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων πατέρων, τόμ. 3, Ἀθήναι 1853, σ. 225). Ὁ κανὼν οὗτος ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ 2 κανόνος τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει εἰς τινὰ τῶν χειρογράφων ἡμεφροβητῆ τελευταίως ἢ γνησιότης του (J. Pitra, *Juris ecclesiastici Graecorum historia*, II, 1864, σ. 503. Th. John, *Geschichte des Neut. Kanons* II, 1890, σ. 193 ἐξ.).

196. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, μνημ. ἔργ., τόμ. Δ', σ. 119-120, ὑποσ. α.

197. E. v. Dobschütz, *Das Decretum Gelasianum de libris recipiendis et non recipiendis in kritischen Text, herausgegeben und untersucht* (1912).

νύμου δημιουργηθεῖσαν περὶ τῶν ἀναγινωσκομένων ὡς ἀποκρύφων, παρουσία καὶ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, ἀνεγνώρισε τὰ ἀναγινωσκόμενα ὡς κανονικά βιβλία καὶ ἀνεκήρυξε ταῦτα ἅγια κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τῶν πατέρων (κανῶν μ').

Ὡς συνέχεια τῆς ὡς ἄνω Συνόδου, τῆς ὁποίας τὸν κανόνα καὶ ἐπεκύρωσε, συνεκλήθη ἡ Γ' ἐν Καρθαγένῃ Σύνοδος (397) πρὸς καταπολέμησιν τῶν τότε ἐν τῇ Δύσει μαινομένων κατὰ τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς αἰρετικῶν (ιδίως Μανιχαίων) ἐκδοῦσα κατάλογον τῶν ἱερῶν βιβλίων εἰς ἴδιον κανόνα(κδ')¹⁹⁸, εἰς τὸν ὁποῖον μεταξὺ τῶν κανονικῶν συμπεριλαμβάνονται ἡ Σοφία Σολομῶντος, ὁ Γωβίτ, ἡ Ἰουδίθ καὶ ὁ 1 Ἔσδρας, ἀπουσιαζόντων τῶν βιβλίων τῆς Σοφίας Σειράχ καὶ τῶν Μακκαβαίων. Ἐκ τούτων τὰ 1 καὶ 2 Μακκαβαίων συμπεριλαμβάνονται εἰς τὸ λατινικὸν πρωτότυπον, ὅπερ ἐνισχύει τὴν γνώμην ὅτι παρελείφθησαν κατὰ τὴν μετάφρασιν ἢ κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν τῶν χειρογράφων. Πρὸς τὸν κανόνα τοῦτον τῆς Συνόδου, στηριζόμενον κατὰ τὴν μαρτυρίαν του ἐπὶ τῶν πατέρων («ἐπειδὴ παρὰ τῶν πατέρων ταῦτα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀναγνωστέα παρελάβομεν», συμφωνοῦν καὶ οἱ Ἰννοκέντιος Α' Πάπας Ρώμης (401-417), ἱερὸς Αὐγουστίνος († 430), Πάπας Φίληξ ὁ Γ' (383-392), Ἀναστάσιος Β' (490-498), Κασσιόδωρος ὁ συγκλητικὸς († 562) καὶ Ἰσίδωρος ὁ Ἰσπάλεως († 636)¹⁹⁹. Ἐκ τοῦ κανόνος τῆς Συνόδου διαπιστοῦται ὅτι α) ὁ κανὼν συμπεριλαμβάνει μεταξὺ τῶν κανονικῶν τέσσαρα δευτεροκανονικά κατὰ τὸ ἑλληνικὸν κείμενον καὶ ἐν κατὰ τὸ λατινικόν· β) ἡ Σύνοδος ὀρίζει νὰ ἀναγινώσκωνται καὶ αὐτὰ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μετὰ τῶν κανονικῶν, στηριζομένη ἐπὶ παραδόσεως τῶν πατέρων καὶ γ) ἡ φράσις «ἐπ' ὀνόματι τῶν θείων Γραφῶν» μαρτυρεῖ τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰς χριστιανικὰς ἑορτὰς συνήθειαν τῆς ἀναγνώσεως ἐκτὸς τῶν κανονικῶν βιβλίων καὶ ἄλλων ψυχωφελῶν²⁰⁰.

198. Κανῶν κδ'. Ὡστε ἐκτὸς τῶν κανονικῶν Γραφῶν μηδὲν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀναγινώσκεισθαι.

α' Ὁμοίως ἤρρεσεν ἵνα ἐκτὸς τῶν κανονικῶν Γραφῶν, μηδὲν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀναγινώσκηται ἐπ' ὀνόματι θείων Γραφῶν. Εἰσὶ δὲ αἱ κανονικαὶ Γραφαὶ αὗται· Γένεσις, Ἔξοδος, Λευϊτικόν, Ἀριθμοί, Δευτερονόμιον, Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, Κριταί, Ρούθ, τῶν Βασιλειῶν βίβλοι τέσσαρες, τῶν Παραλειπομένων βίβλοι δύο, Ἰώβ, Ψαλτήριον, Σολομῶντος βίβλοι πέντε (1), τῶν προφητῶν βίβλοι δώδεκα, Ἡσαΐας, Ἰερεμίας, Ἰεζεκιήλ, Δανιήλ, Γωβίας, Ἰουδίθ, Ἔσθῆρ, Ἔσδρα βίβλοι δύο· τῆς Νέας διαθήκης. . . . .

Τοῦτο δὲ τῷ ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ ἡμῶν Βονιφατίῳ καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν αὐτῶν μερῶν ἐπισκόποις, πρὸς βεβαίωσιν τοῦ προκειμένου κανόνος γνωρισθῆ, ἐπειδὴ παρὰ τῶν πατέρων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταῦτα ἀναγνωστέα παρελάβομεν» (Ράλλη-Ποτλῆ, μνημ. ἔργ., τόμ. 3, σ. 368-369).

199. Β. Ἀντωνιάδου, Ἐγχειρίδιον εἰσαγωγῆς εἰς τὰς ἁγίας Γραφάς, τόμ. Α' εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, Ἀθῆναι 1936, σ. 293.

200. Τοιαῦτα ἦσαν οἱ βίοι τῶν ἁγίων (πάθη τῶν μαρτύρων κατὰ τὸν 54ον κανόνα τῆς ἐν λόγῳ Συνόδου) καὶ ἡ τοῦ Ρώμης Κλήμεντος ἐπιστολὴ (Διονύσιος Κορίνθου 160) παρ' Ἐδ-

Τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῶν ἀναγιγνωσκομένων ἢ δευτεροκανονικῶν ἐπισφραγίζει τέλος ἡ Πενθέκτη ἐν Τρούλλῳ Σύνοδος (691), ἡ ὁποία, μὴ ἀσχοληθεῖσα εἰδικῶς περὶ τὸν κανόνα τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἐπικυρώσασα ὅμως διὰ τῶν β'²⁰¹ καὶ λβ' αὐτῆς κανόνων οὐχὶ μόνον τὴν 39ην πασχάλιον ἑορταστικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου καὶ τοὺς κανόνας τῆς ἐν Λαο-

σεβίῳ, (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Δ', 23, 41, ΒΕΠ 19,306. Πρβλ. Γ', 16, ΒΕΠ 19,262. 349 καὶ Γ', 30, ΒΕΠ 19,278), Ἐπιφανίῳ, (Κατ' Αἰρέσεων Λ', 139, Migne PG 41, 429) καὶ Ἱερωνύμῳ (Adversus Iovinianum I,17, Migne PL XXIII,247).

201. «Ἐδοξε δὲ καὶ τοῦτο τῇ ἁγίᾳ ταύτῃ συνόδῳ κάλλιστά τε καὶ σπουδαιότατα, ὥστε μένειν καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν βεβαίους καὶ ἀσφαλεῖς, πρὸς ψυχῶν θεραπείαν καὶ λατρείαν παθῶν, τοὺς ὑπὸ τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγίων καὶ μακαρίων πατέρων δεχθέντας καὶ κυρωθέντας, ἀλλὰ μὴν καὶ παραδοθέντας ἡμῖν ὀνόματι τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων Ἀποστόλων ὀγδοήκοντα πέντε κανόνας. Ἐπειδὴ δ' ἐν τούτοις τοῖς κανόσιν ἐντέταλται δέχεσθαι ἡμᾶς τὰς τῶν αὐτῶν ἁγίων Ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος Διατάξεις, αἷς τισι πάλαι ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων ἐπὶ λύμῃ τῆς ἐκκλησίας νόθα τινὰ καὶ ξένα τῆς εὐσεβείας παρενετέθησαν, τὸ εὐπρεπὲς κάλλος τῶν θείων δογμάτων ἡμῖν ἀμαυρώσαντα· τὴν τῶν τοιούτων Διατάξεων προσφόρως ἀποβολὴν πεποιήμεθα πρὸς τὴν τοῦ Χριστιανικωτάτου ποιμνίου οἰκοδομὴν καὶ ἀσφάλειαν, οὐδαμῶς ἐγκρίνοντες τὰ τῆς αἰρετικῆς ψευδολογίας κηρύματα, καὶ τῇ γνησίᾳ τῶν Ἀποστόλων καὶ ὀλοκλήρῳ διδαχῇ παρενείροντες. Ἐπισφραγίζομεν δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς πάντας ἱεροὺς κανόνας, τοὺς ὑπὸ τῶν ἁγίων καὶ μακαρίων πατέρων ἡμῶν ἐκτεθέντας, τοὔτεστι τῶν τε ἐν Νικαίᾳ συναθροισθέντων τριακοσίων δεκαοκτῶ ἁγίων πατέρων, καὶ τῶν ἐν Ἀγριόρᾳ ἔτι μὴν καὶ τῶν ἐν Νεοκαισαρείᾳ, ὡσαύτως καὶ τῶν ἐν Γάγγραις· πρὸς τούτοις δὲ καὶ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας· ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ τῆς Φρυγίας· προσέτι καὶ τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα, τῶν ἐν ταύτῃ τῇ θεοφυλάκτῳ καὶ βασιλίδι συνελθόντων πόλει, καὶ τῶν διακοσίων, τῶν ἐν τῇ Ἐφεσίῳ μητροπόλει τὸ πρότερον συναγερμένων· καὶ τῶν ἐν Χαλκηδόνι, τῶν ἑξακοσίων τριάκοντα ἁγίων καὶ μακαρίων πατέρων· ὡσαύτως καὶ τῶν ἐν Σαρδικίᾳ ἔτι μὴν καὶ τῶν ἐν Κερθαγένῃ· προσέτι γε μὴν καὶ τῶν αὐθῆς ἐν ταύτῃ τῇ Θεοφυλάκτῳ καὶ βασιλίδι πόλει συνελθόντων ἐπὶ Νεκταρίου τοῦ τῆς βασιλίδος ταύτης πόλεως προέδρου, καὶ Θεοφίλου, τοῦ γενομένου Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπισκόπου· ἀλλὰ μὴν καὶ Διονυσίου ἀρχιεπισκόπου γενομένου Ἀλεξανδρείας μεγαλοπόλεως καὶ Πέτρου γενομένου Ἀλεξανδρείας, καὶ μάρτυρος, καὶ Γρηγορίου ἐπισκόπου γενομένου Νεοκαισαρείας, τοῦ θαυματουργοῦ, Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, Βασιλείου ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἀμφιλοχίου τοῦ Ἰκονίου, Τιμοθέου ἀρχιεπισκόπου γενομένου Ἀλεξανδρείας τὸ πρότερον, Θεοφίλου ἀρχιεπισκόπου τῆς αὐτῆς Ἀλεξανδρέως μεγαλοπόλεως, Κυρίλλου ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ Γενναδίου Πατριάρχου γενομένου τῆς θεοφυλάκτου ταύτης καὶ βασιλίδος πόλεως· ἔτι μὴν καὶ τὸν ὑπὸ Κυπριανοῦ, τοῦ γενομένου ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἄφρων χώρας καὶ μάρτυρος, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν συνόδου ἐκτεθέντα κανόνα, ὃς ἐν τοῖς τῶν προειρημένων προέδρων τόποις, καὶ μόνον, κατὰ τὸ παραδοθὲν αὐτοῖς ἔθος, ἐκράτησε· καὶ μηδενὶ ἐξεῖναι τοὺς προδηλωθέντας παραχαράττων (σ. 310) κανόνας, ἢ ἀθετεῖν ἢ ἐτέρους παρὰ τοὺς προκειμένους παραδέχεσθαι κανόνας, ψευδεπιγράφως ὑπὸ τινων συντεθέντας, τῶν τὴν ἀλήθειαν καπηλεύειν ἐπιχειρήσαντων. Εἰ δέ τις ἄλλῳ κανόνα τινὰ τῶν εἰρημένων καινοτομιῶν ἢ ἀνατρέπειν ἐπιχειρᾷ, ὑπεύθυνος ἔσται κατὰ τὸν τοιοῦτον κανόνα, ὡς αὐτοὺς διαγορεύει, τὴν ἐπιτιμίαν δεχόμενος, καὶ δι' αὐτοῦ ἐν ᾧπερ πταίει θεραπευόμενος» (Ράλλη-Ποτλῆ, μνημ. ἔργ., τόμ. 2, σ. 308-309).

δικεῖα, ἀλλὰ τοὺς ἀποστολικοὺς λεγομένους κανόνας²⁰² καὶ τὸν κανόνα τῆς ἐν Καρθαγένῃ, τερματίζει τὰς περὶ τοῦ κανόνος ὑπαρχούσας ἀμφιταλαντεύσεις καὶ θεσπίζει ἐμμέσως τὸν εὐρύτερον κανόνα ὡς τὸν τότε ἐπικρατέστερον. Ὁ κανὼν οὗτος τῆς Συνόδου δὲν ἔθεσε μὲν τέρμα εἰς τὰς ἐναντίον τοῦ εὐρυτέρου κανόνος μερικὰς ἀντιρρήσεις ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀπετέλεσεν ὅμως ἰσχυρὸν ἀντίβαρον κατὰ τῆς γνώμης τῶν μεγάλων πατέρων Ἀθανασίου καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ἐνισχύσασα ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὴν γνώμην περὶ τοῦ εὐρυτέρου κανόνος. Τὴν ἀπήχησιν τὴν ὁποῖαν ἔσχεν ἡ Σύνοδος μαρτυρεῖ ἐπὶ πλέον ἡ προᾶξις τοῦ Μεγάλου Φωτίου († 891), συμπεριλαβόντος εἰς τὸν Νομοκάνονα καὶ εἰς τὸ Σύνταγμα τῶν κανόνων τοὺς ὡς ἄνω κανόνας τῆς Γ' ἐν Καρθαγένῃ καὶ τῆς ἐν Λαοδικεῖα καὶ μὴ ποιουμένου λόγον περὶ τῆς διαφορᾶς αὐτῶν.

Ἐκ τῆς ἱστορικῆς ταύτης ἐπισκοπήσεως συνάγονται τὰ ἀκόλουθα:

1. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲν ἐλύθη ὀριστικῶς τὸ θέμα τοῦ κανόνος διὰ σαφοῦς συνοδικῆς ἀποφάσεως καθολικὸν κῦρος ἐχούσης. Τὸ τοιοῦτον δικαιολογεῖ καὶ τὰς ὑφισταμένας διχογνωμίας μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων καὶ συγγραφέων ὡς πρὸς τὴν ἕκτασίν του.

2. Αἱ χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι παρέλαβον ὡς χριστιανικὸν κανόνα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης οὐχὶ τὸν Ἰουδαϊκὸν τοῦ 3ου καὶ 4ου αἰῶνος π.Χ., ἀλλ' ἐκεῖνον τῶν ἡμερῶν τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων, περιλαμβάοντα σὺν τοῖς 22 βιβλίοις ἅπαντα ἢ ἐν μέρει κατ' Ἐκκλησίας τὰ δευτεροκανονικά. Αἱ ἀμβολία περὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰερεμίου καὶ τῶν δευτεροκανονικῶν τεμαχίων ἀπηχοῦν τὰς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους συζητήσεις τῶν Ἰουδαϊκῶν σχολῶν.

3. Ὁ παρὰ τῶν Χριστιανῶν χρησιμοποιούμενος κανὼν ἦτο εὐρύτερος ἐκείνου τῶν Ἰουδαίων. Οἱ πλείστοι δὲ τῶν πατέρων, καίτοι διακρίνουν τὰ κανονικά τῶν ἀναγιγνωσκομένων, ὀνομάζουσι καὶ ταῦτα ὡς ἐκεῖνα «Γραφὰς» ἢ «Θείας Γραφάς».

4. Ὁ ὑπὸ τινων πατέρων προτιμώμενος θεωρητικῶς στενότερος κανὼν δὲν εἶναι αὐτούσιος ὁ Ἰουδαϊκός, ἀλλ' εὐρύτερος, προστιθεμένων τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰερεμίου καὶ τοῦ Βαρούχ καὶ εἴ τινας ἄλλου, ἐξαιρουμένης πάντοτε τῆς Ἐσθῆρ.

202. Ἐκ τούτων καταγομένων ἀπὸ τοῦ 5ου αἰῶνος ὁ πε' ἀναφέρει:

«Ἔστω ὑμῖν πᾶσι κληρικοῖς καὶ λαϊκοῖς βιβλία σεβάσμια καὶ ἄγια, τῆς μὲν Παλαιᾶς Διαθήκης, Μωυσέως, πέντε· Γένεσις, Ἔξοδος, Λευιτικόν, Ἀριθμοί, Δευτερονόμιον· Ἰησοῦ Ναυῆ, ἐν Κριτῶν, ἐν Ρούθ, ἐν Βασιλειῶν, τέσσαρα· Παραλειπομένων, τῆς βίβλου τῶν ἡμερῶν, δύο· Ἐσθῆρ, δύο· Ἐσθῆρ, ἐν Μακκαβαίων, τρία· Ἰώβ, ἐν Ψαλτήριον, ἐν Σολομῶντος, τρία· Παροιμίαι, ἐκκλησιαστής, Ἄσμα, Ἀσμάτων Προφητῶν, δώδεκα· Ἡσαίου, ἐν Ἰερεμίου, ἐν Ἰεζεκιήλ, ἐν Δανιήλ, ἐν. Ἐξωθεν δὲ ὑμῖν προσιστορεῖσθαι μανθάνειν ὑμῶν τοὺς νέους τὴν Σοφίαν τοῦ πολυμαθοῦς Σεφράχ. Ἡμέτερα δὲ (τούτέστι, τῆς Καινῆς Διαθήκης, ... (Ράλλη-Ποτλή, μνημ. ἐργ., τόμ. 2, σ. 109).

5. Ὡς ἀναγινωσκόμενα, εἰς τοὺς προτιμῶντας τὸν εὐρύτερον κανόνα, θεωροῦνται τὰ 1 Ἑσδρας, Τωβίτ, Ἰουδίθ, 3 Μακκαβαίων, Σοφία Σολομῶντος, Σοφία Σειράχ, Βαροῦχ καὶ ἐπιστολὴ Ἰερεμίου.

6. Κατὰ τὴν ἀρίθμησιν καὶ τάξιν τῶν βιβλίων ὑπάρχουν ὡς παρ' Ἑβραίοις καὶ εἰς τοὺς Χριστιανούς διάφοροι παραλλαγáι, πολλὰ τῶν ὁποίων ἀπτονται τοῦ κύρους βιβλίων ὡς κανονικῶν ἀναγνωρισθέντων. Αὗται ὅμως ἐκπροσωποῦν τὴν προσωπικὴν πίστιν τῶν συντακτῶν αὐτῶν καὶ οὐχὶ τῆς παραδόσεως.

7. Ἄπαντα τὰ ἀντίγραφα τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', τὰ ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν σφζόμενα, περιλαμβάνουν τὰ ἀναγινωσκόμενα, παρεμβάλλοντα ταῦτα ἀδιακρίτως μεταξὺ τῶν πρωτοκανονικῶν.

8. Ἄπασαι αἱ ἀρχαῖαι χριστιανικαὶ μεταφράσεις καὶ κώδικες περιέχουν τὰ δευτεροκανονικά, οὐδεμίαν διάκρισιν μεταξὺ τούτων καὶ τῶν πρωτοκανονικῶν ποιοῦντες.

9. Ἡ πρωτοχριστιανικὴ τέχνη χρησιμοποιεῖ ἀδιακρίτως καὶ τὰ δευτεροκανονικά, αἱ δὲ ἀποσπασθεῖσαι κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα αἰρετικαὶ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς ἔχουν ταῦτα ὡς κανονικά.